

דברי

סיום

עניני סיום מסכת

בהלכה ובאגדה

יו"ל לרגל סיום שי"ס בבלי

כ"ח אב התשע"ט

©

להערות
ולקבלת הקובץ

דינר

חזון איש 29

ב"ב

6443384@gmail.com

הדברים נכתבו לעורר לב המסיים
ואין לסמוך עליהם למעשה

יוצא לאור ע"י

תורה
דיקה

לחיזוק קבין אישי בתורה

a038009090@gmail.com 03-8009090

תוכן ענינים

הקדמה.....ה

פרק א'

המקור לסעודה ולשמחה בסיום מסכת.....ט
שלמה המלך עשה משתה כשסיים התורה, מקור נוסף מדברי אביי, מקור נוסף מיום ט"ו באב שהוא יום שמחה, מקור נוסף מאיל המילואים, מקור נוסף מחנוכת בית המקדש.

על מי השמחה ואיך ובמה שמחים.....יב
כמה ימים הם ימי השמחה, שמחה כפולה בסיום הש"ס, מקור לסעודה לגומרה של תורה, סעודה של חתן תורה בשמחת תורה, בכל סיום מצוה, סעודת מצוה לכל המשתתפים, ראוי לשייר לזמן המוכשר ושמחים כמה ימים.

פרק ב'

דיני סיום מסכת.....יד
ברכת שהחינו, שהשמחה במעונו, מגדול ישועות מלכו, תחנון, שני סיומים בבת אחת, סיום ברבים, אם אפשר לסיים שלא כסדרן, האם צריך לסיים מידי או שאפשר להמתין, האם אפשר לסיים ורק לאחר זמן לעשות משתה, אין חיוב לעשות סעודה.

דיני סיום מסכת בתענית בכורות.....יח
נוהגים לשמוע סיום מסכת, אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת, אם יכול לשייר סיום דווקא ליום זה, אם צריך להבין דברי הסיום, לא שמע את הסיום יכול גם כן לאכול, אם יכול השומע לאכול במקום אחר, כשחל ער"פ בשבת מתי מתענים, אפשר לסיים היום ולעשות סעודה אחר זמן, יש מסיימים ב' פעמים, אם יכולים לאכול אף קודם הסיום, אם מועיל לסיים באור לי"ד ניסן.

דיני סיום מסכת בתשעת הימים.....כב
סעודת מצוה, סעודה אחר כמה ימים, אם יכול לסיים דווקא בתשעת הימים, יש ששיירו בכוונה לתשעת הימים, אף למי שלא סיים הוי סעודת מצוה, אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת, אם יכול השומע לאכול במקום אחר, אם מחויבים לעשות הסיום בתחילת הסעודה.

מתִּי הוּא סִיּוֹם חָשׁוּב שִׁיחֲשָׁב סְעוּדַת מִצְוָה.....כד
סִיּוֹם חֹמֶשׁ, סִיּוֹם נְבִיאִים, סִיּוֹם מִשְׁנִיּוֹת, ד' חֻלְקֵי שׁו"ע, סִיּוֹם ע"י כְּמָה אֲנָשִׁים יָחַד, סִיּוֹם כְּתִיבַת
סֵפֶר.

פֶּרֶק ג'

עֲנִינֵי סִיּוֹם בְּאַגְדָּה.....כו
רְאוּי לַגְּמוּר כָּל מִסְכָּת, סִיּוֹם ב"ק ב"מ וּב"ב, מִתְחִילִים מִיד מִסְכָּת הַבָּאָה, הָאֵם לְהַשְׁקִיעַ בְּשִׁבִּיל
לְסִיִּים, צֶרֶךְ לַגְּמוּר סֵפֶר בְּדָבָר טוֹב, סִיּוֹם לְשִׁמְחָה, בְּשִׁמְחָה בְּסִיּוֹם שֶׁל אַחֲרֵים הָאָדָם נִמְדָּד, הַמְקַשֵּׁיב
לְדַבְּרֵי הַסִּיּוֹם נֶחֱשֵׁב כְּמִסִּיִּים, מֵהוּ הַשְׁמַחָה בְּסִיּוֹם הַש"ס וְהָרִי אֵין סוּף לְתוֹרָה, הַשְׁמַחָה הִיא עַל
הַשְּׁגָתָה שְׂאִיפּוֹת גְּדוּלוֹת יוֹתֵר, מִשְׁמַעוֹת הַשְּׁמוֹת מִסְכָּת וְגִמְרָא, גִּמְרָא עַל שׁוּם מֵה.

פֶּרֶק ד'

הַמְקוֹר לְאַמִּירַת הָדָרֵן עַלְךָ, בִּיאוּר הָדָרֵן עַלְךָ.....לא
בִּיאוּר הָדָרֵן עַלְךָ וְהָדָרֵן עַלְךָ.....לו

פֶּרֶק ה'

הַכַּח שֶׁל דְּבַר שְׁלָם.....לט

פֶּרֶק ו'

הַדָּף הַיּוֹמִי לְאַבְרָךְ כּוֹלָל, עֲצָה לְלִימוּד דָּף לַיּוֹם.....מא

הקדמה

מודים אנחנו לך ששמת חלקינו מיושבי בית המדרש, זהו התפילה ביציאה מבית המדרש, ולעת סיום ש"ס בבלי אמרתי אלקט כמה עניני סיום מסכת, בהלכה, ובאגדה, ובחשיבות ומעלת סיום מסכת, וק"ו סיום הש"ס, היות והדברים מפוזרים זעיר שם וזעיר שם, והעיקר הוא לעורר לב המסיים להשכיל את חשיבות הדבר, ובעת סיום החיבור הזה כ"ש שצריך הודאה והודיה להי"ת.

וראוי להביא כאן כמה דברים יקרים שכתבו האחרונים בחשיבות לימוד התורה לשמה, שזה דבר שכל אחד ואחד כדאי לו לדעת בהיות שאנו עמלים ויגיעים בתורה וכדאי לדעת הדרך שיהא כמה שיותר תועלת מהלימוד.

כתב הטור [או"ח סימן מז] ברכת התורה מאד צריך לזהר בה כדאיתא בנדרים בפרק אלו נדרים מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהם תלמידי חכמים רבינא אמר מפני שאין מברכין בתורה תחלה דאמר רב יהודה א"ר מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, מאי ניהו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחלה, וצריך לברך למקרא למדרש ולמשנה ולתלמוד וכו'.

ובפרישה שם כתב, לכאורה היה נראה לפרש דקשה ליה למה אינו מקוים בתלמידי חכמים ברכת לא ימוש מפני ומפי זרעך וגו' ולא שיקשה ליה על מה שמצויים לצאת מעמי הארץ טפי תלמידי חכמים ממה שיוצאים מתלמידי חכמים והשתא אתי שפיר התשובה דכיון דאין התורה נחשבת בעיניהם לברך עליה תחלה אין זוכין ללא ימוש טפי משאר כל אדם, אבל אי לא תימא הכי אלא כפשוטו [שקשה מדוע מצויים ת"ח יותר אצל בני ע"ה] קצת קשה הא עמי הארץ כל שכן שאין התורה נחשבת בעיניהן שהרי אינן לומדים כלל, עכ"ל.

ולפי זה נראה לי שהתשובה היא שתלמידי חכמים הואיל ורגילין בה אינן זהירין לברך ולהתפלל על בניהן שיהיו הם וצאצאיהם לומדי תורה מה שאין כן בשאר בני אדם שכשהם פונים מעסקיהם ולומדים תורה אותו הפעם נזהרין לברך עליה ולהתפלל ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' ולכך מקוים בהם להיות בניהם תלמידי חכמים טפי.

עוד כתב שם, מפני שאין מברכין בתורה תחלה, כלומר בתחלת עסקם בתורה בכל יום ותלמידי חכמים מתוך שהם זהירים לעסוק בתורה ורגילים בה אינם זהירין לברך כשפותחים

ולא מקיימא ברכתה כדכתיב ונהיה אנו וצאצאינו לומדי תורה כן פירש רש"י דף פ"א ע"ש, ומהר"י אבוהב כתב שהטעם שמאחר שאין מברכין על התורה מורה שאין קורין אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא לפיכך אין זוכין לשלשת הנמשך לעוסק בתורה לא ימוש וגו'.

ובבית הלוי [פרשת משפטים פרק כד] כתב ביאור אחר במה שלא בירכו בתורה תחילה, במסכת שבת (פ"ח) דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' ריבוא של מה"ש וקשרו לכל אחד מיישראל שני כתבים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, ויש להבין אומרו בשעה שהקדימו ולא אמר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע ומוכח דרך ע"י ההקדמה זכו להני שני כתבים, ויש להבין היאך תלוי בהקדמה.

והנראה לי ויובן ג"כ למה אמרו ישראל נעשה ונשמע ולא נשמע ונעשה, דהנה איתא בזוה"ק נעשה בעובדין טבין ונשמע בפתגמין דאורייתא, הרי דנעשה הוי קבלה על קיום המצות ונשמע הוי קבלת לימוד התורה"ק.

והנה ידוע דלימוד התורה הוא משני פנים, אחד כדי לידע היאך ומה לעשות ואם לא ילמוד היאך יקיים, ולא ע"ה חסיד (אבות פ"ב מ"ה), וגם הנשים שאינם מחויבות בלימוד התורה מ"מ מחויבות ללמוד במצות הנוהגות בהן וכמו דאיתא בב"י סי' מ"ז בשם הרוקח דמש"ה מברכות בה"ת.

אמנם באנשים יש עוד מעלה אחת על הנשים, דנשים בלימודם אינם מקיימות שום מצות עשה, רק הוי דרך לקיום המצות, [שע"י שלומדות יודעות מה לקיים], ונמצא דהלימוד אצלם הוי דרך להתכלית שהוא קיום המצות ולא הוי תכלית בעצמו, אבל באנשים הוי הלימוד גם מצות עשה לעצמו וכמו הנחת תפילין וכדומה ונמצא הו"ב בחינות, א דרך למצות, ב וגם תכלית בפני עצמו.

וזהו דאיתא במנחות דף [צ"ט] שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה, כולה מהו שאלמוד חכמת יונית א"ל צא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה, דהחויב דהוי משום קיום המצות הא כבר יצא בו כיון שיודע כל התורה כולה היאך לעשות, דדבר הנעשה לאיזה תכלית אין לו להמשך יותר מכפי הצורך לאותו התכלית המבוקש, ורק מ"מ חייב מצד עצם המצוה של הלימוד תורה.

והנה אם היו אומרים ישראל נשמע ונעשה לא היה במשמעות קבלתם רק עול מצות, אלא שמוכרחין ללמוד קודם כדי שידעו היאך לעשות, והיה נשמע נמשך ומבוא לנעשה, ונעשה הוי התכלית, והיה רק קבלה אחת, ומש"ה אמרו נעשה, ומובן מאליו שמוכרחין ללמוד מקודם, ואח"כ אמרו נשמע ונמצא דהוי נשמע תכלית מצד עצמו ג"כ דגם שלא יצטרכו ללמוד משום עשיה ג"כ ילמדו מצד עצמה ונמצא ע"י ההקדמה נעשה ב' קבלות של ב' תכליתים עול מצוות ועול תורה.

וזהו שאמרו בשעה שהקדימו והווי ב' קבלות עול מצות ועול תורה, ירדו שישים רבוא מלאכי השרת וקשרו לכל א' מיישראל ב' כתרים א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע דע"י ההקדמה זכו לב' כתרים.

והנה בנדרים (דף פ"א) איתא על עזובם את תורתם שלא היו מברכין בתורה תחילה, וכן אמר שם מפני מה אין ת"ח מצויין יוצאין מבניהם ת"ח שאין מברכים בתורה תחילה, וכתב שם הר"ן שלא היה התורה חשובה בעיניהם שתהא ראויה לברך עליה שלא היו עוסקין בה לשמה.

ולפי המבואר לעיל י"ל דהם היו סוברים דלימוד התורה אינו מצוה מצד עצמה רק עיקר מה שצריך ללמוד הוא כדי לידע היאך ומה לעשות והעיקר הוא העשיה, והא אמרין במנחות (דף מ"ב) דכל מצוה דעשייתה גמר מצוה כגון מילה מברכין עליה וכל מצוה שאין עשייתה גמר מצוה אין מברכין עליה, ומש"ה לפי דעתם לא היו מברכין ברכות התורה כיון דאינו גמר מצוה.

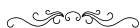
והנה העונש הוא מדה כנגד מדה, דהרי ידוע דאי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי, וכן אי אפשר בלא ת"ח ובלא העוסקים באומנותם, ואם נימא דעיקר הלימוד הוא רק משום לידע היאך לעשות, הרי שוין הם אם הוא לומד בעצמו או אחר לומד והוא עוסק בפרנסה והאחד יגיד לו היאך לעשות, דלדבריהם הלימוד הוא כמו עשיית התפילין דאינו צריך לעשותן בעצמו ויכול לשכור לו אומן לזה, וכן הוא בלימוד, משא"כ אם הלימוד הוא עצם המצוה הא לא שייך לומר שיהיה סגי בלימוד של אחרים דהחויב הוא מוטל על כל אחד ואחד, וע"כ יען שלא היו מברכים בתורה תחילה באה להם העונש שהתורה אינה מוחזקת אצלם רק הולכת מאדם לאדם אחר כיון דלדעתו אין שום נ"מ אם הוא או אחר לומד.

נמצא שכדי שתלמידי חכמים יזכו שיצאו מבניהם תלמידי חכמים, צריך ליזכר להתפלל באופן קבוע על הבנים שלא תמוש התורה מפיהם, וכן שצריך ללמוד לשמה.

וביציאתו מהו אומר, אחר כל זה, תפילתנו שנזכה ללמוד לעולם מתוך הבנה וידיעה שזהו התכלית ללא שום רווח ולא לצורך ידיעה, אלא לימוד לשם התורה, שזהו לימוד לשמה, וכמש"כ בנפש החיים [שער ד' פ"ג] "אבל האמת כי ענין לשמה פירוש לשם התורה", ומתוך כך נזכה שזכות התורה יעמוד לי ולזרעי ולזרע זרעי עד עולם, כאמור כאן שזהו רק אם לומדים תורה לשמה ולא לשם אומנות וכמש"כ מהר"י אבוהב הנ"ל, ונזכה ליזכר ולהתפלל על זה דרך קבע מתוך כוונה גדולה כמש"כ הפרישה הנ"ל, וכמש"כ בית הלוי שזהו התנאי שהתורה תחזור אחר בניו של אדם.

ויהי רצון מלפניך ה' אלקי, כשם שעזרתני לסיים, כן תעזרני להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם, ללמוד וללמד לשמר ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה וזכות כל התנאים ואמוראים ותלמידי חכמים יעמוד לי ולזרעי שלא תמוש התורה מפי ומפי

זרעי עד עולם. ויתקיים בי בהתהלך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך.
כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד, ובזכות זה
ג"כ יתגדל ויתקדש שמה רבא. אמן אמן אמן סלה ועד.

פרק א'

המקור לסעודה ולשמחה בסיום מסכת

ושמחה בהגיעו לגמר ושלמות לפי חלקו
בחכמת התורה, וכן צריכים אנו לסעוד
ולשמוח עם מרעינו בשעה שנגמור ונשלים
בתורה, ע"כ.

ומקור זה מובא בב"י [תרס"ט] בשם הגהות
אשרי ובשם או"ז, ובדרכי משה שם,
ובמשנ"ב שם [סק"ו].

מקור נוסף מדברי אביי

ב. **מקור** נוסף הוא מדברי אביי [שבת
קח:]: אמר אביי תיתי לי דכי
חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכת עבידנא
יומא טבא לרבנן, [ועי' רש"י קידושין לא.
יומא טבא סעודה לתלמידים], ואף שיש
לדחות ראיה זו משום ש"תיתי לי" משמע
שאי"ז מעיקר הדין, אך הרמ"א [ביו"ד סימן
רמ"ו סכ"ו] מביא להלכה דין זה וכותב
שהמקור הוא מדברי אביי הנ"ל, וז"ל
כשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות
סעודה ונקראת סעודת מצוה.

מקור זה מובא בים של שלמה^א [ב"ק סוף
פרק ז'] וברמ"א [יו"ד רמ"ו סכ"ו],
ובערוך השולחן [שם סעמ"ד].

שלמה המלך עשה משתה
כשסיים התורה

א. **הנה** המנהג שנהגו להרבות בשמחה
בשעה שמסיימים מסכת, יש לו
מקור ממדרש רבה (שיר השירים פרשה א),
שהקב"ה נגלה בגבעון אל שלמה בחלום
הלילה ואמר לו, שאל מה אתן לך, אמר
שלמה, אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות
ומרגליות הוא נותן לי, אלא הרי אני שואל את
החכמה והכל בכלל, אמר לו הקדוש ברוך הוא,
שלמה, חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר
ונכסים ונפש אויבך, חייך החכמה והמדע נתון
לך ועושר ונכסים אתן לך, מיד ויקץ שלמה
והנה חלום, אמר רבי יצחק, על ידי החכמה
שקיבל, היה יודע לפתור חלומות, חמור נוהק
והוא יודע מה נוהק, צפור מציץ והוא היה
יועד מה מציץ.

מיד לאחר מכן נאמר [מלכים א' פ"ג פט"ו],
ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה'
ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל
עבדיו, אמר רבי אלעזר, מכאן שעושין סעודה
לגמרה של תורה, שהרי שלמה עשה סעודה

א. האם אביי היה עני או עשיר באותו זמן

העיר ביש"ש, מה שפי' רש"י לפי שהיה אביי ראש ישיבה, לאו משום דאחר לא היה עושה, אלא דקשה לרש"י
וכי לא היה בדורו של אביי אחד שהיה מהדר ועושה זולתו מאחר שהיא מצוה רבה, על כן פי' משום שהיה ראש
ישיבה והוא קודם למצוה זולתו.

מקור נוסף מיום ט"ו באב שהוא יום שמחה

ג. והנה בספר ים של שלמה (שם) הביא
ראיה למה שעושים שמחה בסיום
מסכת, מהא דתנן בתענית (ל:) לא היו ימים
טובים לישראל כט"ו באב ויום הכיפורים,

ואמרו בגמרא שהטעם לשמחה בט"ו באב,
משום שפסקו מלכרות עצים למערכה,
ופירשו [רשב"ם ב"ב קכ"א: תויו"ט, תפאר"י
מסכת תענית], לפי שפסקו אותו היום
להשלים מצוה גדולה, היו שמחים ונחשב להם
ליום טוב, ואם כן, השלמת הספר אין לך מצוה

ראיה שהיה עני

והנה אף שאב"י היה אחד מן החולים, ומצמצם ביותר, כדאיתא בפ' במה מדליקין [שבת ל"ג ע"א] אב"י חש
בהדרנוקא, אמר רבא ידענא ביה בנחמיני דמכפין נפשיה פירוש שמרוב רעב נעשה חולה, אפילו הכי עביד יומא טבא
לרבנן, מחמת רוב חיבת המצוה.

ויש להוסיף מגמ' עירובין [סח.] רבה ואב"י התגוררו באותו מבוי ורבה שאל את אב"י מדוע אינן עושים עירוב
ושיתוף ואמרו לו שהוא טרוד בלימודו ואם יקנה את פיתו יקחו לו הפת ואין בידו יכולת לוותר משלו בכל שבת כלומר
שאב"י היה עני גדול שיותר אפילו על מצות עירוב שמברכים עליה והיא מצוה דרבנן בגלל עניותו, וע"ע במגילה ז';
ואותו אב"י העני אומר [שבת קיט] שאם יפגוש צורב שמסיים מסכת יעשה סעודה לתלמידים, ראה כמה היה חשוב
ענין הסיום בעיניו של אב"י.

ראיה שהיה עשיר

ויש שדחו מדברי הגמ' [ברכות נו.] דמשמע שם שאב"י לא היה עני שהלך לבר הדיא לפתור חלומו ואמר לו שירויח
בעסק וכן אמר לו שיהא ראש ישיבה, אמנם לא כתוב האם התעשר בסוף אבל לכאורה ממה שאכן נעשה ראש
ישיבה כמש"כ רש"י הנ"ל משמע שהחלומות והפתרונות התקיימו וא"כ גם הצליח בעסק.

היה עני והתעשר

והנה בסוטה [מ.] ר' אבהו אימנו רבנן עליה לממניה ברישא כיון דחזיא לרבי אבא דמן עכו דנפיש ליה בעלי חובות
אמר להו איכא רבה וברש"י כתב חכם גדול וראוי לישב בראש יותר ממני כדי שיושיבוהו בראש ונותנין לו מנות
ומעשירין אותו כדי שיהא חשוב וישמעו דבריו כדתניא והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו וכו', וא"כ י"ל דאב"י
לאחר שנהיה ראש ישיבה נעשה עשיר.

והא דעירובין [סח] דמשמע שהיה עני זה כשעדיין לא נעשה ראש ישיבה, וזה מוכרח שאותה מעשה היה קודם
שנעשה ראש ישיבה, שהרי אב"י נתמנה לראש ישיבת פומפדינתא אחרי פטירת רבה, ובהיא עובדא היה רבה חי.
ובספר מנוחת שלום [חלק יא סי' כג] כתב דצריך עיון מה כוונת רש"י שכתב שאב"י ראש ישיבה היה, מה
הוקשה לו.

ותירץ שאמנם בפשוטו יש לומר שהתכוין רש"י לומר מה הטעם שאב"י דוקא הוא שהיה עושה יומא טבא לרבנן
לכל צורבא מרבנן דשלים מסכתא, לכך אמר שהוא היה ראש הישיבה שלהם וכמש"כ הי"ש"ש.

אך יש לומר עוד שהיה קשה לרש"י איך אומר אב"י שהוא עושה יומא טבא לכל צורבא מרבנן דשלים מסכתא,
והלא ידוע ומפורסם בתלמוד במקומות הרבה שאב"י היה עני ודחוק טובא, ואם כן שהיה אב"י עני, איך היה באפשרותו
וביכולתו של אב"י לעשות יומא טבא לכל צורבא מרבנן שסיים מסכת.

גדולה מזו, ובפרט כשדעתו להתחיל ספר אחר. ע"כ.

אולם יש שכתבו [עי' בספר מאור ישראל תענית שם ועי' לקמן פרק ב'] הביא פירוש זה ודחהו, מפני שמבואר בפירוש רבינו גרשום (ב"ב קכא:), שהטעם שעושים שמחה בט"ו באב הוא, לפי שבשעה שהיו עוסקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלים מתלמוד תורה, ובאותו יום שפסקו, עשאוהו יום טוב, לפי שמכאן והלאה היו עוסקים בתורה, ולכן מיד אמרו שם בגמרא, שמכאן ואילך מאן דמוסיף ללמוד תורה יוסיף חיים, שלאחר שסיימו לכרות עצים, כבר אפשר להם לתת כל מעינם בתורה, ואין להם דבר שיטרידם מצד עסק מצות כריתת העצים, וגם מכיון שתשש כחה של חמה לא יפריע להם כובד החום מלעסוק בתורה בדעה צלולה.

אך האמת היא שמקור זה מוזכר כבר בנימוקי יוסף בפרק יש נוחלין, והרמ"א הנ"ל מציין את דברי הנמוק"י כמקור לדין שפסק שעושין סעודה לגומרה של תורה, ויותר מכך כתב בנימוק"י שכך הוא בכל מצוה לא רק בלימוד התורה אלא בכל מצוה שמסיימים מצוה לשמוח בסיימה.

מקור נוסף מאיל המילואים

ד. **והנה** מובא מקור נוסף פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) ויקרא פרשת צו [המתחיל בדף יח עמוד א] ויסמכו אהרן ובניו

את ידיהם על ראש האיל בשמחה ואותו היום עשאוהו יום טוב, משל לפורע את חובו ועושה יום טוב, כך כיון שנקדשו הכהנים ונתקדשו הכלים עשאוהו לאותו היום יום טוב, מכאן סמכו חכמים שכל המשלים מסכתא צריך לעשות יום טוב לחבירו כל שכן שמשלים לימודה, וכן היה עושה כהן גדול יום טוב לאחיו בשעה שהיה יוצא בשלום מן הקדש.

והראב"ד על המדרש בפרשת צו כותב שזהו המקור לדברי הלך טוב שכתב מדוע נקרא האיל איל המילואים משום שהוא משלים את קרבנות היום, כי הוא היה הקרבן האחרון, ולפיכך עשאוהו בשמחה כאדם שטרם במצות המלך ולבסוף תיקן לו המלך סעודה יפה כדי שיהנה ממנה, וזהו המקור לסעודה בסיום מסכת.

ומשמע שם דבסיום לגומרה של תורה החיוב הוא גדול יותר מגמר מצוה.

מקור נוסף מחנוכת בית המקדש

ה. **והנה** מובא בשלמה המלך עשה משתה לכל ישראל בעת חנוכת הבית המקדש [עי' מלכים א' פ"ח פס"ה], ואם דין השמחה הוא כל דבר מצוה א"כ גם סעודה זו היתה משום סעודת סיום, ואכן ערוך השולחן הביא מקור משם דעושין סיום לגומרה של תורה [ומובא בתויו"ט תענית פ"ד מ"ח ג"כ ראייה מינה].

ולזה תירץ רש"י דהכא מיירי כשהיה אביי ראש ישיבה, ואנן קיימא לן כי כאשר היו ממנים ראש ישיבה היו מעשירין אותו בממון הרבה, וכדכתב רש"י בסוטה [מ]. "וישיבוהו בראש [הישיבה] ונותנין לו מנות ומעשירין אותו כדי שיהא חשוב וישמעו דבריו", וכן פירש המיוחס לרש"י בתענית [כא]. "מי שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלחן ומעשירין אותו".

על מי השמחה ואיך ובמה שמחים

עושים סעודה, שלא כל מצוה ממש אלא דוקא במצוה שנמשכת זמן, יש בה שמחה גדולה שזכינו לסיימה, ולפי"ז י"ל שככל שהמצוה היא יותר ארוכה יש יותר שמחה, וכ"ש בסיום הש"ס, ואולי זה החילוק בין שמחה ז' ימים לשמחה יום אחד, דמה שלמד שלמה חכמה היה ברגע אחד ולא היה מצוה שנמשכת ולכן שמח רק יום אחד, מאידך שמחת בנין בית המקדש שהוא דבר הנמשך זמן רב היה שמחתו ז' ימים, ויל"ע.

מקור לסעודה לגומרה של תורה

ואכן כאמור נפסק כך להלכה שעושין סעודה לגומרה של תורה, [בית יוסף סימן תרסט, וז"ל "כתוב בהגהות אשרי בפרק לולב וערבה (סי' ו) בשם אור זרוע (הל' סוכה סו"ס שכ) ומצאתי עיקרו של המהנג במדרש בתחלת שיר השירים (שהש"ר א, ט) ויבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מל"א ג טו) אמר רבי יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה].

סעודה של חתן תורה בשמחה תורה

ומשו"כ בדרכי משה [סימן תרסט] הביא מאור זרוע שהמנהג שאותן שקונים חתן תורה וחתן בראשית המה עושים סעודות גדולות לכבוד התורה, וכן מצינו בשלמה המלך שעשה משתה ושמחה לעבדיו לאחר שלמד חכמה כמו שנאמר (מל"א ג יב) הנה נתתי לך לב חכם וגו' ונאמר (שם טו)

והנה מכל המבואר לעיל משמע שצורת השמחה בסיום מסכת או דבר מצוה היא ע"י שעושים סעודה ולא רק למסיים אלא לרבים, דכך עשה שלמה המלך שעשה סעודה ולא רק לעצמו אלא לכל עבדיו, וכן מדברי אביי ג"כ מבואר שאביי עשה סעודה לכולם [וביש"ש כתב דודאי מדובר שרק אחד גמר והסעודה היתה לכולם, ועי' מש"כ בפרק ג' בשם הח"ח], וכן מבואר במדרש לקח טוב שהמסיים עושה יו"ט לחבירו ולא רק לעצמו, והמקור לכך כנראה הוא משום שהקרבתו של משה רבינו ובכ"ז מי ששמח בה היו אהרן ובניו.

ואכן המהרש"ל בים של שלמה כתב אפילו יחיד שסיים מחוייבים אחרים לשמוח עמו והביא ראיה מדברי אביי הנ"ל ובט"ז יו"ד סק"ט הביא דין זה מהמהרש"ל הנ"ל.

כמה ימים הם ימי השמחה

והנה יש להביא ראיה משלמה המלך שעשה משתה שבעת ימים לעבדיו בחנוכת הבית, שהשמחה שייכת שבעה ימים, וזה אכן מתאים למה שהבאנו שבליטא היו עושים סעודות שבעת ימים, אך ממה שעשה שלמה המלך משתה בסיום חכמת התורה, ומט"ו באב, ומהמדרש בפרשת צו משמע שרק יום אחד הוא זמן השמחה [ועי' בזה לקמן].

שמחה כפולה בסיום הש"ס

ויש להוסיף את דברי האדרת שכתב שמה שפסק הרמ"א שאף בסיום מצוה

ראוי לשייר לזמן המוכשר ושמחים כמה ימים

ובערוך השולחן [שם סקמ"ד] הוסיף דמשמע במ"ק [ט' א'] שביכולת לשייר מעט מהסיום על איזה יום המוכשר, ואומרים קדיש דרבנן והדרן עלך ומזכירים עשרה בני רב פפא ותפלת הערב נא [שם] ויכולים לשמוח כמה ימים כדמוכח מהך דמועד קטן ע"ש.

וכ"כ בבאר היטב שם, וז"ל "כתב מהרש"ל דאפי' אחרים שלא סיימו מצוה לשמוח עם זה שסיים, ובתשו' מוהר"מ מינץ כתב דכשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה ולכך נהגו כל בעלי בתים לילך על הישיבה בתחלת הזמן, והמנהג להודיעם כשבא הרב לסיים מסכתא כדי שיבואו הב"ב ג"כ לסיימא ואז יהיו שמה תחלה וסוף ויחזרו אחר מנין לומר קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא והיא סעודת מצוה דאפילו אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד שם ובתשובת מהרי"ל כתב דביום שמת בו אביו ואמו דנהגו עלמא להתענות אמר לאכול בסיום מסכתא דהוי כמו דברים המותרים ואחרים נהגו בו אסור, עכ"ל הש"ך.

ויקץ שלמה והנה חלום וגו' ונאמר (שם) ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו, וכן הוא במדרש שיר השירים [וזהו המקור הראשון שהבאנו לעיל].

וכך מובא גם בשולחן ערוך [סימן תרסט], וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה ונוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה.

והרמ"א [ביו"ד סימן רמ"ו סכ"ו] מביא ג"כ להלכה דין זה, וז"ל כשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה וכותב שהמקור הוא מדברי אביי [שבת קי"ח:].

בכל סיום מצוה

וכתב במשנה ברורה [תרס"ט ס"ק ו] לגמרה של תורה כדאיתא במדרש שה"ש וה"ה לגמר מצוה.

סעודת מצוה לכל המשתתפים

וכתב הש"ך [יו"ד רמ"ו ס"ק כ"ז] כשמסיים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה וגם לאחרים שלא למדו הוה סעודת מצוה.

פרק ב'

הלכות סיום מסכת וסעודת מצוה דיני סיום מסכת

מחוייב להרבות בסעודות ולשמוח, ואפ"ה לא מברכין, ע"כ.

והלבוש [מנהגים סעיף לה] כתב ג"כ וז"ל כל מצוה שכתוב בה שמחה מברכין שהשמחה במעונו, כגון ברכת חתנים דכתיב בה [ירמיה לג, יא] קול ששון, וכן סיום מסכת או בר מצוה לתינוק יש לברך שהשמחה במעונו. דכתיב [תהלים יט, ט] פיקודי ה' ישרים משמחי לב, אלא שאין נוהגין כן, ועי' בערוך השולחן [יו"ד רמ"ו] שדחה דבריהם דל"ש לומר כלל בסיום שהשמחה במעונו.

מגדול ישועות מלכו

י"א שבברכת המזון שלאחר סעודת סיום מסכת, יש לומר מגדול ישועות מלכו, ולא מגדיל, כיון שיש הארה של מצוה בסעודה זו (כף החיים סימן קפט ס"ק יא).

תחנון

המנהג לומר תחנון כרגיל ביום שעושים סיום מסכת, [הגר"ח קניבסקי, ועי' שו"ת ציץ אליעזר חלק י"א סי"ז אות ו'].

אמנם יש נוהגים שלא לומר תחנון ביום שמסיימים בו מסכת, ואפילו יחיד המסיים פוטר את כל הציבור [דעבידנא יומא טבא לרבנן [שבת קי"ח]: משמע שלכולם היו

ברכת שהחיינו

במקור חיים להחיות יאיר כתב שגדול אחד היה מברך שהחיינו כשסיימו את התורה [בשמחת תורה], והוסיף שאין לזה שום קשר לשמחת הרגל, וברוקח [אות שע"א] כתב שחתן תורה מברכין שהחיינו, ויש לדון אם לדעתם גם בסיום מסכת צריך לברך, אמנם למעשה אין נוהגין כך, ועכ"פ בעת סיום הש"ס ראוי ללבוש בגד חדש ולברך [הגר"ח קניבסקי].

שהשמחה במעונו

כתב בים של שלמה, ומשום זה היה נראה לברך שהשמחה במעונו בסיום מסכת, דאין לך שמחה יותר לפני הקדוש ברוך הוא אלא שמחה ורינה של תורה, דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה וכו'.

וכן הוריתי פעם אחת הלכה למעשה, ונתבלבל השמחה במהומות גדולות ע"י סיבות קשות, ותליתי הסרחון בי שעברתי על דברי רבותי שלא שמעו מעולם דבר זה, ע"כ לא כתבו אלא בחתונה ובפדיון הבן, ובמילה ג"כ לולי צערא דינוקא, אבל במצוות אחריני לא, ובודאי כל דבריהם בקבלה ובסודות פנימיות על כל שיחה ומלה, ואין נתקן דווקא באותם מצוות ולא לענין אחר, דהא ביום טוב

בכ"מ] שהטעם שאין אומרים תחנון שבעה ימים אחר שמחת תורה, משום סיום התורה שכך נהגו לשמוח שבעה ימים ולעשות סעודות שבעה ימים אחר סיום התורה, כי אין טעם אחר כי הרי שמיני עצרת אין לו תשלומין וגם לא יצא רוב החודש בשמחה כבימי ניסן וזהו הטעם למנהג שאין אומרים תחנון "כל שבעה ימים בעת סיום הש"ס".

שני סיומים בבת אחת

אפשר לעשות כמה סיומים בבת אחת ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה, [הגרש"ז אוירבען].¹

סיום ברבים

העושה סיום מסכת, אינו צריך להצטנע ולעשות את הסיום בסתר, אלא יש לו לעשות זאת ברבים, ואין בזה חשש גאוה, אלא אדרבה ממנו ילמדו אחרים וכן יעשו.

יו"ט², עי' חתן סופר סי' כ"ב, וכ"כ הבן איש חי בספר בניהו, ומובא בשם הגר"י קמינצקי שאמר שמה שנשרש אצל עדות החסידים שאין אומרים תחנון ביום היארצייט משום שהיה נהוג לעשות סיום מסכת ביום היארצייט, ואין אומרים תחנון במקום שעושים סיום, מהא דבט"ו באב א"א תחנון שמשם מקור לסיום לגומרה ש"ת, ומאידך כאשר הביאו ראיה זו קמי דמרון הגר"ח קניבסקי אמר שיש לדחות שמה שאין אומרים תחנון הוא לא רק מחמת סיום כריתת עצים אלא מסיבות נוספות ועי' בזה לעיל פרק א'], ויש נוהגים כן אפילו אם סיימו בלילה שבבוקר אין אומרים תחנון כלל [עי' שו"ת ויברך ח"א סכ"א דוד שמביא מקור לזה ועי' בשו"ת שבט הקהתי או"ח סמ"ח].³

ובשם הגרא"ז מלצר מובא [עי' ספר דברי ישעיהו לר' ישעיהו חשין ומובא

ב. עי' רש"י קידושין ל"א. יומא טבא היינו סעודה לתלמידים, ומשמע דווקא לזה ולא לשאר דברים.

ג. ובשו"ת יבי"א [ח"ד או"ח סי"ג] כתב שמן הדין היה צריך להיות שא"א אך לא שמענו ד"ז ועכ"פ אם מתפללים מנחה במקום שמסיימים שם מסכת שם ודאי אין לומר תחנון.

ד. מצוות חבילות חבילות

ומובא בענין זה בספר שדי חמד [מע' א עמוד 274], וז"ל מה שכתב בשו"ת קרית ארבע [דף קס] שנסתפקו הרבנים בענין קהל שגמרו שתי מסכתות, האם יכולים לעשות סעודה אחת לשתיהן, או שיש בזה משום "אין עושים מצוות חבילות", והארי שבחבורה מהריב"א פשיט לן מהגמרא בפסחים [קב]. דכיון שקידוש והבדלה חדא מילתא היא, ליכא בזה משום "מצוות חבילות", והכא נמי בנידון דידן, ומסתברא לן טעמיה ועשינו מעשה כדבריו. וכתב על זה השדי חמד, דאין ענין מצוות חבילות לכאן, דרבנן דייקו בלשונם ואמרו "אין עושים" דווקא בעשיית שתי מצוות הניכרות בעיני הכל, והנעשות בשתי פעולות, שייך לומר דהוי כעושה מצוות חבילות, אבל זה שעושה סעודה אחת ומכוון בלבו שתעלה לכאן ולכאן, אין שייך בזה משום מצוות חבילות. ע"ש, וע"ע בתפארת ישראל [פ"ב דשבת בועז ב] שכתב כעין זה.

סעודת יום טוב וסיום מסכת

וכע"ז כתב בשו"ת מהרש"ם [חלק ו סימן ז] כתב ומה שחקר אם יוכלו לצאת בסעודת יום טוב גם לסעודת סיום מסכת, או שיש בזה חשש משום שאין עושים מצוות חבילות חבילות, נראה שאין בזה חשש, כיון שעושה מעשה

והמקור הוא בספר ים של שלמה (ב"ק סוף פרק ז) שהביא הנהגתו של אבי לעשות שמחה לבני הישיבה כשהיו מסיימים מסכת, וכתב שמכאן נהגו כל ישראל לסיים מסכת וליתן שבח והודיה למקום, ולפרסם אותה שמחה שזכו לכך, ועושים סעודה בעת

אחד, ורק מתכוין לקיים שתי מצוות, וכמו שבקריאת שמע יוצא ידי חובת "והגית בו יומם ולילה" שהם שתי מצוות יחדיו. ע"ש.

ועל כן מותר לעשות שתי סיומי מסכת בבת אחת, וכן מותר לעשות סעודת סיום ולכוון גם לסעודת יום טוב וגם לסיום מסכת, ורק כשעושה שתי פעולות כאחת, כגון כהן שמשקה שתי סוטות כאחת, או מטהר שני מצורעים כאחד, שייך הדין שאין עושים מצוות חבילות כמבואר בתפארת ישראל [שבת פרק ב מ"ב]. ע"כ.

הזאה על כמה בני אדם וכלים, וכסוי הדם

ובזה מיישבים מה שמקשים העולם בהא דתנן [פרה יב, ב] מזין על האדם ועל הכלים אפילו הן מאה, וכן הא דיו"ד [סימן כח] דמותר לכסות כמה עופות ביחד, והא אין עושין מצוות חבילות חבילות, וי"ל עפ"י הנ"ל דלא שייך אין עושין מצוות חבילות רק בעושה שני פעולות כמו במשקין שתי סוטות או לטהר שני מצורעים וכדומה דכל חדא מצוה באפי נפשה ובעושין כאחד הוי חבילות חבילות, משא"כ בעושה מצוה אחת כתקונה אם עולה ג"כ לאחרת מה לי בכך.

והדבר דומה למדליק נר לשבת שחל בו יום טוב, שמצוה להדליק נר שבת ומצוה להדליק נר של יום טוב ובכ"ז אם עשאן בנר אחד יצא ידי חובתו.

מדליקין בשמן שריפה

ויעויין בספר קהלת יעקב [תוספת דרבנן אות אלף] שהעיר על מה דאיתא בירושלמי [סוף תרומות] דבי ר' ינאי אמרי מדליקין שמן שריפה בחנוכה, מהא דאיתא דאין עושין מצוות חבילות חבילות, והרי התם [בשבת דף כה] אמר רב כשם שמצוה לשרוף את הקדשים שנטמאו כך מצוה לשרוף את התרומה שנטמאת, והאיך שרינן להדליק בשמן שריפה בחנוכה והרי אין עושין מצוות חבילות חבילות, ותירץ דכל דאין תחילתן וסופן בבת אחת, אין בזה משום חבילות חבילות, וכיון שבחנוכה הדלקה עושה מצוה, וכבתה אין זקוק לה, משא"כ מצוות שריפת שמן של תרומה, שצריך המשך זמן עד שישירף וכבתה זקוק לו, לא חשו בזה משום אין עושין מצוות חבילות חבילות.

ועוד כתב דאפשר דלא חשו לאין עושין מצוות חבילות חבילות אלא היכא דתרווייהו דאורייתא או דרבנן, ולא בחד דאורייתא וחד דרבנן, ומצוות שריפה בשמן שריפה הוי דאורייתא, משא"כ חנוכה הוי רק דרבנן, עיין שם, וע"ע בשדי חמש [מע' חנוכה אות ג] וע"ע בס' תכלת מרדכי עה"ת [פרשת מקץ ולחנוכה אות ה'] מ"ש בזה, ולדבריו לכאורה אין לעשות שני סיומים בב"א, ואף לא לערב בסעודת יו"ט.

קושיא על כל הנ"ל מסוגיא דחנוכת הבית

אלא דיש לתמוה ע"ז מגמ' מו"ק [ט]. דמבואר שם ששלמה המלך לא המתין לעשות שמחת חנוכת הבית בחג הסוכות כדי שלא יערב שמחה בשמחה, ושמחת חנוכת הבית הוא אחד המקורות לשמחה בסיום מסכת ובכ"ז כתוב שלא לערב עם סעודות יו"ט.

והקדן אורה [מו"ק ט] כבר תמה איך עושים שמחת תורה ביום טוב האחרון של חג והרי מבואר בגמ' מו"ק [ט]. שאין מערבין שמחה סיום בשמחת החג.

עכ"ד, וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק [חלק ב' סימן צג].

האם צריך לסיים מיד או שאפשר להמתין

הבאנו לעיל בשם תשובת מוהר"מ מיינץ שכתב דכשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה ולכך נהגו כל בעלי בתים לילך על הישיבה בתחלת הזמן, והמהנג להודיעם כשבא הרב לסיים מסכתא כדי שיבואו הב"ב ג"כ לסיומא ואז יהיו שמה תחלה וסוף, והו"ד בש"ך.

ועי' מו"ק [ט.] דמבואר שם ששלמה המלך היה יכול להמתין עם שמחת חנוכת הבית עד חג הסוכות אילו לא היה חסרון מצד עירוב שמחה בשמחה, ומשמע מכל זה דסתם כך ראוי להמתין עם הסיום מסכתא כדי שיבואו קרובים או בעלי בתים, אמנם לקמן יובא אם אפשר לכון דווקא לימי תשעת הימים לער"פ לתענית בכורים.

האם אפשר לסיים ורק לאחר זמן לעשות משה

והנה יש לדון האם אפשר לעשות המשה זמן מה אחר שכבר סיים, ועי' בזה לקמן בענין תענית בכורים.

אין חיוב לעשות סעודה

יש מצוה לעשות סעודה אך אין חיוב [הגר"ח קניבסקי, דבדברי אביי משמע שהמסיים עצמו לא עשה רק אביי עשה עבורו].

שמסיימים, ע"כ, ומוכח שהיו מפרסמים זאת לרבים, ולא חששו ליוהרא.

אם אפשר לסיים שלא כסדרן

בשו"ת בצל החכמה (חלק ב' סימן כח) נשאל על דבר סיום מסכתא עירובין, שבתחילה למד פרק א' ובפרק ב', ואחר כך למד מפרק ז' עד סוף המסכתא לפני שעניניהם קרובים יותר זה לזה, ואחר כך למד הפרקים ג'-ו', אם כשמסיים פרק ו' שבזה גמר לימוד כל המסכתא, נחשב כסיום מסכתא ויכול בערב פסח לעשות סעודה על יסוד סיום זה כדי שלא יצטרכו הבכורים להתענות, או רק כשלמד המסכתא כסדרה מתחילתה ועד סופה נחשב לסיום.

והעלה שפשוט הדבר שנחשב לו לסיום מסכתא, דסוף סוף השלים המסכתא וגמרה, וכל שגמר המסכתא כולה, הרי זה בכלל מה שאמר אביי (שבת קיח:) דכי חזינא צורבא מדרבנן "דשלים" מסכתא, עבידנא יומא טבא לרבנן, ולכן מצוה לשמוח ולעשות סעודה כשמסיים מסכתא, ונחשב זה לסעודת סיום מסכתא לענין להתיר לאכול בה בשר ולשתות יין בימים שמראש חודש אב ואילך, ונחשב גם סיום מסכתא לפטור את הבכורים מתענית בכורים בערב פסח.

ומכל מקום לכתחילה היה טוב להשאיר קצת בסוף המסכתא כדי לסיים בו בצבור, כי לסיים בצבור בפרק שבאמצע המסכתא, הוא דבר התמוה לרבים, ויחשבו שאפשר לעשות סעודת סיום לפטור בכורים מתענית בערב פסח גם בסיום פרק, אבל בודאי שאין זה מעכב, ולא בעינן בזה כסדרן,

כמה סעודות הם סעודת מצוה

היום עושים סעודה אחת ובפוסקים משמע שהוא סעודת מצוה אך ורק בשעת הסעודה שלכבוד הסיום ולא כל היום, ומעשה ששאלו למרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א [מובא בספר דרך שיחה ע' רמא] ממעשה שסיפר מרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין שליט"א, שאביו זצ"ל הגיע לחזון איש ואמר לו כי בנו שואל היות ובכור הוא, ובערב פסח עשה סיום מסכת ואכל, אם צריך לעשות עוד סיום בסעודה שניה, והשיב החזון"א שאין צריך לעשות עוד סיום, וראיה משלמה שעשה שבעה ימים סעודה על סיום ביהמ"ק, ומרן הגר"ג שליט"א אמר שלא היה זה משא ומתן בהלכה כי אם "שיחת חולין" של ת"ח, אך מרן הגר"ח שליט"א הגיב שאף שיחות חולין של החזון איש יש בהם דברים של טעם, ומה שתענית בכורות שונה משאר

תעניות שבהם אף אם אכל ממשיך בתענית, משום שבכל תענית מלבד מה שהיום הוא יום תענית יש גם איסור אכילה, ולא כן בתענית בכורות, שמלבד התענית אין כלום, ע"כ.

ומזה משמע דדעת החזון"א שעד שבוע ימים אפשר עדיין לעשות סעודה לכבוד הסיום והוי סעודת מצוה, מאידך דעת הגר"ח קניבסקי שרק הסעודה הראשונה הוי סעודת מצוה, וי"ל שכוונתו במקום שעשו כבר סעודת מצוה אחת ממילא כבר לא עושים עוד סעודה לכבוד הסיום אבל אם לא עשו כלל סעודה אכן יכולים עד שבוע אחרי לעשות סעודה ויחשב סעודת מצוה.

ומאידך מובא שבליטא בעת סיום הש"ס היו עושים סעודות שבעה ימים, [כך מובא מהגרא"מ שך זצ"ל ועוד], וכך מובא בס' אבני שיש.

דיני סיום מסכת בתענית בכורות

כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה [משנ"ב שם סק"י].

אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת

בתענית בכורות עושה סעודה מצוה ובזה נפטר מתעניתו, ואפילו אם בשאר ימות השנה אינו נוהג לעשות סעודת מצוה

יש כמה חילוקי דינים בין סיום מסכת בתענית בכורות לסיום מסכת בתשעת הימים וכדלקמן.

נוהגים לשמוע סיום מסכת

הבכורות מתענים בערב פסח [שו"ע סימן תע] ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת מ"מ

ומה"ט גם מי שלא שמע הסיום כלל יכול לאכול גם כן אם הוא מהקרובים והאהבים הנ"ל שהרי אפילו בתשעת הימים מתירים בכה"ג [שו"ת מנח"י שם, תשובות והנהגות ח"ב סי' ר"י] וכ"ש בתענית זו שהוא קל יותר].

וי"א שאפילו מי שאינו מקרוביו ואוהביו הנ"ל יכול לאכול בסעודה זו גם אם לא השתתף בסיום עצמו [כך מנהג העולם, אמנם י"א שצריך לשמוע את הסיום, הגר"ק].

ונפק"מ בזה כאשר האשה היא בכורה ויש לה בן בכור דכה"ג היא צריכה ג"כ להתענות [רמ"א ת"ע סע"ב], ויכולה לאכול בסעודת סיום אף אם לא השתתפה בו.

אם יכול השומע לאכול במקום אחר

ואם אינו יכול לאכול במקום שעושים סיום יכול לאכול בביתו אח"כ ולכוין לשם סעודת סיום והוי סעודת מצוה, והיינו כששמע את דברי הסיום [הגרי"ש אלישיב הגר"נ קרליץ והגר"ח קניבסקי].

ונראה שכ"ז הוא דוקא בער"פ שתענית בכורות הוי רק מנהג אבל בזמן אחר כגון בתשעת הימים אינו יכול לאכול במקום אחר גם אם הבין את דברי הסיום [הגר"ח קניבסקי].

כשחל ער"פ בשבת מתי מתענים

והנה בשו"ע [שם] דן כאשר ער"פ חל בשבת מתי מתענים ביום ה' או שכלל אי"צ להתענות בשנה כזו, נפק"מ ג"כ אם עושה הבכור סיום לצורך סעודת מצוה באיזה יום יסיים, ונפסק שמתענים ביום ה'.

בסיום מסכת [כף החיים סי' תקל"א ס"ק קס"א, שו"ת מנח"י, מאידך עי' בשו"ת רעק"א סי' ל"ד ושו"ת האלף לך שלמה סי' שי"ז התרעמו על אלו המכוונים במיוחד לסיים בער"פ].

אם יכול לשייר סיום דווקא ליום זה

יכול לשייר סיום דווקא ליום זה כדי לפטור מתענית, ועי' מש"כ לק' בענין תענית בתשעת הימים, אך כו"ע מודו שבתענית בכורים יכול לשייר [עי' פסקי תשובות סי' ת"ע].

אם צריך להבין דברי הסיום

ויש אומרים שצריך השומע להבין את דברי הסיום כדי שיחשב כמסיים [בן איש חי ומובא כך גם בשם הגריש"א] וי"א שאף אם לא הבין אך שמח בשמחת המסיים נחשב כמסיים עצמו [שו"ת מנח"י ח"ט סי' מ"ה].

ועכ"פ ודאי שראוי לכתחילה להסביר היטב את דברי הסיום כדי שכל השומעים יבינו.

לא שמע את הסיום יכול גם כן לאכול

והנה בדיני תשעת הימים מובא בביאור הלכה ש"אף כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמן לסעודה ג"כ מותר, וכן אשת הבעל סעודה מותרת אף בסיום מסכת וכן בניו יכולים לאכול בסעודה זו, ולכאורה ה"ה כאן בתענית בכורים שהוא קל יותר, שיכולים לאכול וליפטר מתענית.

אפשר לסיים היום ולעשות סעודה אחר זמן

ויש אומרים שבשנה כזו לא מועיל כלל להפטר מתענית ע"י סיום מסכת משום שיכול לסיים ביום ה' ולאכול בלילה את הסעודה [כמו שמוזכר במג"א בס' תקנ"ט סק"א] משא"כ בכל שנה שבליילה הוא ליל הסדר, [ישועות יעקב], ויש חולקים ע"ז [ע"י שו"ת האלף לך שלמה סי' שפ"ו], ועכ"פ מבואר דודאי אפשר לדחות את סעודת המצוה ואין חיוב לעשותה מיד אחר שסיים המסכת.

יש מסיימים ב' פעמים

ולמעשה המנהג הוא שהבכורים פוטרם עצמם בסעודת מצוה ביום ה'

ושוב אין מתחייבים לצום ביום ו', ומובא שהמדקדקים נוהגים לסיים מסכת ביום ה' ולמחרת לסיים שוב מסכת, [ע"י אורחות רבנו ח"ב עמ' נ"ז שכן היה נוהג הגר"י קניבסקי זצ"ל משום שחשש שאם אכל בסעודת מצוה ביום חמישי חל חיוב תענית ביום שישי, כמש"כ הרמ"א סי' תרפ"ו לענין תענית אסתר מוקדם, תשובות והנהגות ח"ב סי' רי"א, שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ס"ה, וכן נוהג מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א].

אמנם י"א שסיים ביום ה' ויאכל למחרת משיירי הסיום של אתמול [מקראי קודש, ובחק לישראל אות כ"ט מביא סמך לזה מהירושלמי [מו"ק פ"ב סוף ה"ג] דר' יוחנן היה אוכל משיירי סעודת מצוה למחרתו, ומוכח דאפשר לאכול הסעודה למחרת].^ה

ה. ראה מחנוכת בית המקדש

והנה הגמרא מו"ק [ט.] מביאה ראייה דאין מערבין שמחה בשמחה ממה ששלמה המלך עשה משתה שבעת ימים לחנוכת הבית ועוד שבעת ימים לחג הסוכות ולא עירב שניהם יחד, ומקשה על כך "וידלמא מינטר לא נטרינן, והיכי דאיתרמי עבדינן", ופירש רש"י, שאמנם אין עושין לכתחילה עירוב שמחות [ומטעם זה אין לדחות לכתחילה הנישואין לעשותם במועד], מכל מקום, אם אירע שנתערבו השמחות [וכגון שלא הגיעו בנייהם לידי התרצות לנישואין, עד המועד] מותר לערב השמחות.

ותמה הקרן אורה, אם כן מה מקשה הגמ' אח"כ שהיה לו לשייר מעט בבנין, הלא כבר למדנו שאין עושין כן לכתחילה, ומטעם זה, איננו מכניסים עצמו גם כן למצב של עירוב שמחות.

ומכאן זה פירש קושית הגמרא שאין להוכיח הדין ד"אין מערבין" ממה שלא המתין מלעשות השמחה עד הרגל דהיינו שאחר שגמר את בנין הבית היה לו להמתין עם המשתה עד חג הסוכות, שהרי יש לפרש טעמו, לפי שלא רצה לאחר ולהתעכב מלעשות המצוה, וכיון שהגיע לידו לא החמיצה, ועל זה הקשו, שמכל מקום היה לו לשייר מעט בבנין, שאז לא חלה עליו עדיין חובת המצוה של חנוכת הבנין, ומוכח מדבריו דאפשר לסיים ולעשות המשתה זמן מה אחר הסיום [ולמעשה בביאור הסוגיא שם יש לדחות דבריו ואכמ"ל], וע"י שו"ת אריה דבעי עילאי [או"ח אבני זכרון יא] שכתב להוכיח דין זה מקושית הגמרא הנ"ל.

שיטת הרמב"ם שעושים שמחה אחר זמן

והנה הרמב"ם [אישות י, ג] כתב, שמותר לאדם לישא כמה נשים כאחת ביום אחד, ואח"כ יעשה לכל אחת בפני עצמה שבעת ימי המשתה, שאין מערבין שמחה בשמחה, ומשמע להדיא שאפשר לעשות השמחה כמה ימים אחר קיום המצוה.

אם יכולים לאכול אף קודם הסיום

זה שמסיים המסכת יכול מיד בבוקר לאכול ולשתות אף קודם הסעודת מצוה, כי יום טוב שלו הוא, ואלו המשתתפים בסעודה לכתחילה אין להם לאכול עד שישתתפו בסעודה כי אז נעקר מהם חיוב התענית. [מקראי קודש, כמבואר במג"א לגבי ברית מילה סי' תקס"ח סק"י, שו"ת מהר"ם בריסק, ואף כי יש המסתפקים בדברי המג"א, עיין שע"ת סי' תקנ"ט סקט"ו, לענין תענית זה שאינו אלא מנהג אפשר להקל, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"ד כותב ג"כ שנהגו הבכורים המסיימים מסכת שאף קודם התפלה שותים על סמך זה].

ומאידך יש אומרים שכל זמן שלא סיים אינו יכול לאכול [ואינו דומה לברית מילה דהתם היום הוא יום שמחה לבעל ברית משא"כ בסיום שאין שמחה בעצם היום ורק כאשר יסיים יוצר שמחה].

ומובא לענין אכילה שלא במקום הסיום, שי"א שאי"צ לאכול דווקא במקום

הסיום משום שבסיום מסכת השמחה היא של כל המשתתפים כדמשמע לשון הגמ' [שבת קי"ח] דהוי יומא טבא לרבנן, ויל"ע אם לשיטה זו מותר גם למשתתפים לאכול כבר מהבוקר, ולא שמענו דבר זה.

אם מועיל לסיים באור לי"ד ניסן

ואלו שאין באפשרותם להשתתף בסיום מסכת ביום י"ד בבוקר כי מוכרחים לנסוע מביתם בער"פ קודם אור היום, העלו הפוסקים שאי אפשר לפטור התענית ע"י סיום שיעשו באור לי"ד, [שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קל"ג, שו"ת מנח"י ח"ח סי' מ"ה, שאף לדברי החוות יאיר סי' ע' שסעודת מצוה הוי גם ביום שלאחריו כמו שמצינו אצל שלמה המלך ע"ה שעשה סעודה ז' ימים, מ"מ היינו דווקא כשהמסיים עושה סעודה לאוהביו גם ביום שלמחרת ובזה מותר לקרואים להשתתף, אבל בלי הבעל שמחה אין היתר לקרואים של אתמול לאכול היום, ובמסקנת דבריהם שם שאף למסיים עצמו אין להתיר לעשות כן, כי דברי החו"י צריכים עיון דשאני

וכתב בהפלאה שמקור דברי הרמב"ם שאין מערבין הוא מן הפסוק ד"מלא שבוע זאת" כמבואר בהלכות אישות שם, והקשו מדוע היה יעקב אבינו צריך להמתין עד אחר שבעת ימי המשתה [של לאה] כדי לישא את רחל, ולמה לא ישאנה מיד, ואח"כ יעשה לה עוד שבעת ימים אחרים, וכמו שהתיר הרמב"ם למעשה.

וראיתי מיישבים בזה, שהרמב"ם לא התיר אלא כשנושא את שניהם ביום אחד, שבאופן זה חלו עליו חיוב שתי השמחות שהחתן מחוייב בהם, בבת אחת, מה שאין כן במעשה דיעקב אבינו שהיו בשני ימים, ולפי"ז סתם כך אין לעשות משתה זמן מה אחר שכבר עשה המצוה, וצ"ע לדינא.

אלא שיש לדון בזה מצד שלא יעכב את המצוה שכיון שבידו לסיים לא יתעכב כמבואר בסוגיא דמו"ק.

אך יש לחלק דשאני סיום מסכת שהוא מצוות לימוד התורה, וכבר כתבו האחרונים שהוא שונה משאר מצוות שבזה אפשר להמתין כיון שבינתיים אפשר ללמוד דבר אחר ואינו מעכב את המצוה.

ויש להוסיף בזה מה שמובא שבלטא בעת סיום הש"ס היו עושים סעודות שבעה ימים, [כך מובא מהגרא"מ שן צ"ל ועוד], וכך מובא בס' אבני שיש, ונמצא שעשו סעודות גם אחר כמה ימים.

ויש לעין אם יכולים לסיים ביום קודם ולאכול משיירי הסעודה למחרת וכנ"ל.

מסעודת שלמה המלך שהיו בכ"י מקריבים קרבנות וכו' עיין שם].

דיני סיום מסכת בתשעת הימים

(ט' ע"א) איבעי ליה לשיורי פורתא עיי"ש, וכ"כ בשו"ת ארי' דבי עילאי להביא ראי' מסוגיא זו דמותר לשייר סיום מסכתא לעשותו בתשעת הימים.

ועי' בזה עוד בספר מנהג ישראל תורה (סי' תקנ"א), שכתב דאדרבא אם מותר בשאר ימים לשייר פורתא לזמן המוכשר אז מותר גם בהימים שבין ר"ח אב ות"ב לעשות כן, וע"ש עוד שהאריך בזה והביא כמה דעות בענין.

יש ששיירו בכוונה לתשעת הימים

ויש שבכוונה תחילה השאירו סוף המסכת לימים שבין ר"ח אב לט' באב, [כ"כ בספר שער יששכר מ' חודש תמוז אב אות ח'] "מה שנוהגין הצדיקים לעשות סיום מסכת ולאכול בשר אם כי אינם להוטים כלל אחרי אכילת בשר וכו' יען שכתוב בספה"ק שסעודת סיום מסכת היא חלישת כוחו של הס"מ שר"ת משמו ס'יום מ'סכת א'ין לעשות וב' חדשים אלו בגורלו של עשיו וס"מ שרו של עשיו ע"כ טוב לעשות סיום מסכת וסעודת מצוה להחליש כוחו".

ועכ"פ ודאי שדבר גדול הוא מאד לסיים המסכת ולמעשה פסק המשנ"ב [שם

סעודת מצוה

סעודת סיום מסכת הוי סעודת מצוה ומותר לאכול בה בשר ולשתות יין אפילו בתשעת הימים [שו"ע סי' תקנ"א סע"י].

סעודה אחר כמה ימים

בפתחי תשובה [יו"ד סי' רמ"ו] כתב בשם החוות יאיר [סי' ע'] שאפשר לעשות סעודה אפילו כמה ימים אחר שסיים, ונקרא סעודת מצוה, אמנם גם לדבריהם א"א להתיר בתשעת הימים לאכול על סיום שלא היה באותו יום [מנח"י ח"א סמ"ה].

אם יכול לסיים דווקא בתשעת הימים

אמנם י"א שלא יכוין לסיים דוקא בימים אלו [אליה רבה סי' תקנ"א ס"ק כ"ו וז"ל "ומזה יש ללמוד נמי לסיום מסכתא שאם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או לאחר משום כך], והו"ד במשנ"ב [שם סקע"ג].

ומאיך בכף החיים (סי' תקנ"א אות קס"א) אחר שמעתיק דברי האליה רבה הנ"ל, הביא מספר פתחי עולם שכתב דיש להביא ראייה דמותר לשייר הסוף מס' כדי לעשות הסיום בזמן מאוחר, מהא דמו"ק

לאכול בביתו אח"כ ולכוין לשם סעודת סיום אפילו כששמע את דברי הסיום, שבזה חמור יותר מתענית בכורות [הגר"ח קניבסקי].

אם מחויבים לעשות הסיום בתחילת הסעודה

כשעושים סעודת סיום מסכת בימים אלו, למשתתפים אין לאכול בשר ולשתות יין עד שיעשו הסיום עצמו ואף שבכל השנה המנהג שמסיימים באמצע הסעודה, בימים אלו ההיתר לאכול הוא רק אחר הסיום עצמו, [שאפילו בברית מילה אסור למשתתפים לאכול בשר ולשתות יין קודם הברית עצמו עי' משנ"ב סי' תקס"ח סקי"ח], וי"א דלא דמי כיון שהתם לפני הסעודה היינו קודם הברית עצמו שאינו אוכל מסעודת מצוה כלל אבל בסיום לכאורה כל הסעודה היא לכבוד הסיום ואין ענין לסיים בתחילה.

ויש לעיין אם למסיים עצמו מותר כבר קודם לכן כיון שי"א שיו"ט שלו הוא, והרי לענין ברית מילה כתוב שמותר לבעל הברית לאכול קודם לברית מה"ט כמבואר במשנ"ב שם, אמנם צידד השע"ת בסי' תקנ"ט סק"ז שלא יאכל שמא לבסוף לא יהיה הברית אך מעיקר הדין מותר וא"כ אולי גם בסיום הוא כך, וביותר שלגבי ברית מדובר שמותר לו לאכול אפילו שהוא יום צום, אבל לגבי תשעת הימים הרי מה שאין אוכלים בשר ושותים יין הוא רק מנהג ולכאורה הרבה יותר קל להתיר לאכול קודם הסיום עצמו. ויל"ע.

ס"ק עג] שאין למהר או לאחר כדי לסיים בימים אלו.

אף למי שלא סיים הוי סעודת מצוה

ואף מי שלא סיים המסכת מותר לו להשתתף בסעודה זו, "היינו כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמן לסעודה ג"כ מותר, וכתב הח"א דאשת הבעל סעודה מותרת אף בסיום מסכת וכן בניו, ומי ששולחן לו לביתו אסור לו לאכול" [משנ"ב שם ס"ק עה].

ואף המחזיקין בידי הלומדים בממונם וגם הגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם כל אלו מותרים אפילו יהיו רבים [ביאור הלכה שם סעיף י' ד"ה וסיום מסכת].

אם אינו נוהג לעשות סעודה בסיום מסכת

עוד כתב הא"ר [שם] ואם לא היה עושה סעודה בשאר ימים אפשר דלא יעשנה נמי עתה אבל כשנזדמן כראוי מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמהם" והו"ד במשנ"ב [שם].

אם יכול השומע לאכול במקום אחר

ובתשעת הימים, אם אינו יכול לאכול במקום שעושים סיום אינו יכול

מתי הוי סיום חשוב שיחשב סעודת מצוה

מאחד רבותינו הראשונים וכשמסיימים אותה שיש שמחה של מצוה הוי ג"כ סעוד"מ, [שו"ת האלף לך שלמה סי' שפ"ו, שו"ת אג"מ שם, וכ"מ בפני יהושע בברכות דף י"ז דר' יוחנן כד מסיים ספרא דאיוב היה רגיל לעשות סעודת סיום עיי"ש, מאידך יש שכתבו שקשה להוכיח מכך כי הלימוד של האמוראים בנ"ך היה עמוק מאד וראה מהנאמר במסכת פסחים סב: שברוריה למדה ביותר משלש שנים שמעתתא דדברי הימים].

אמנם י"א שבסיום מסכת משניות וספר נביא ההיתר הוא רק כשהלימוד לפי תומו ונמשך איזה זמן, דבלומד מהר תוך כמה שעות אין בזה שמחה של מצוה, אבל אם לומד תוך איזה שעות במיוחד כדי לעשות סיום בער"פ אף אם לומד עם המפרשים אין לעשות ע"ז סיום וסעודת מצוה אם לא בשעת הדחק [שו"ת האלף לך שלמה שם, וכ"ה עפ"י שו"ת אג"מ שם].

סיום משניות

ובענין סיום מסכת אחת משה סדרי משנה, יש אומרים שרק אם לומדו בעיון עם הרע"ב ותוס' יום טוב, כך שיש לו שמחה בגמר מסכת, יכול לעשות סיום וסעודת מצוה, [בצל החכמה ועוד, ובשו"ת אפרקסא דעניא ח"א סי' קנ"ד אות ג' מקיל ביותר דאפילו לומד משניות רק עם פ"י הרע"ב ומבין מה שלומד, אפילו בלא תויו"ט וסוגיות

סעודת סיום מסכת הוי סעודת מצוה, ובכלל זה גם מסכתא מתלמוד ירושלמי, וכל זה כשלומד ומבין את לימודו ולא בקריאה בעלמא [עי' פסקי תשובה שמביא כך בשם האחרונים].

ומובא שבעל ההפלאה לא אכל מסעודת רשות והיה עושה בכל יום סיום על מסכת כלה או כדומה מסכתות קטנות.

סיום חומש

בשו"ת מהר"ם מינץ [סימן פה] דן להמשיך לקרוא ויקרא אחר פקודי כדי להתחיל מיד בדבר חדש, וכתב "כיון דפקודי הוי סיום הספר, וכן אנו נהגנו דלאחר סיום הספר עונים הקהל בקול רם חזק, וטעמא של אותו מנהג, כמו שכתוב אחר כל פרק או אחר סיום המסכת הדרך עלך, כלומר מאחר דסיימו הפרק או המסכת השמר לך פן תשכח את הדברים וכו', חזור בהן שלא תשכח, או כמו שנהגו לומר לחזן ישר כחך, כלומר גמרת מצוותך, יהי רצון שתזכה לומר יתר מצוות, וה"נ פי' סיימת החומש יישר כחך, ומשמע דאפילו סיום על חומש אחד הוי סעודת מצוה.

ובסיום כל התורה שבכתב ג"כ עושים סיום [אגרות משה או"ח ח"א סקנ"ז].

סיום נביאים

ובסיום ספר נביא אחד מכ"ד ספרי תנ"ך, אם למדוהו בהבנה עם פירוש

סיום כתיבת ספר

וי"א שמי שגמר חיבור או ביום גמר הדפסת חיבורו יכול לעשות סעודת מצוה ולפטור מתענית דער"פ [שערים המצוינים בהלכה סי' קי"ג סק"י].

ויש לציין שהרמ"א כתב בתשעת הימים שמוותר לאכול בשר ולשתות יין בסיום מסכת וסעודת אירוסין, ותמחו עליו כל האחרונים שהרי אסור לעשות אירוסין בימים אלו כלל אפילו בלא בשר ויין, ויש שמחזיקו תיבות אלו [עי' מג"א ומשנ"ב סקע"ד שכתב ליישב הגירסא] ויש שכתבו שהיה כתוב ס"א והכוונה היא ספרים אחרים והמדפיס טעה וכתב סעודת אירוסין [כך מובא בתולדות קול אריה (אות ל"ג) בשם הגר"א, וע"ע בפסקי תשובות].

הגמ' יש בו מצוה של השלמת ספר, ועיין מש"כ עליו בשו"ת בצה"ח שם].

ד' חלקי שו"ע

על סיום חלק אחד מד' חלקי שו"ע, יש שכתבו שיש בזה שמחה של מצוה ואפשר לעשות סיום וסעודת מצוה [שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קס"ו], וי"א דלפעמים רק על הלכות מסוימות כהלכות שבת עושין סעודת סיום אם למדוהו בעיון ומשך זמן [שם].

סיום ע"י כמה אנשים יחד

אם כמה אנשים חילקו ביניהם מסכת וכ"א לומד חלק ממנו יכולים יחד לעשות סיום כמו לענין מצוות כתיבת ס"ת כמב' בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' ס"ג [שו"ת קנין תורה ח"ה סי' נ"ב].

פרק ג'

עניני סיום מסכת באגדה

אמר שיביאו להם ספר משלי, ורבי שמעון ברבי אמר שיביאו להם תהלים. וכתב שם המהרש"א בחידושי אגדות, שמזה שבקשו ספר חדש מיד לאחר שסיימו את הספר הקודם, נראה דאשמועינן שבשעה שמסיימים ספר יהושע, יש להתחיל ספר אחר כמו שאנו עושים בשמחת תורה, שמיד לאחר סיום פרשת וזאת הברכה, אנו קוראים בספר בראשית, וזאת על פי המדרש מפני קטרוג השטן. ע"כ.

האם להשקיע בשביל לסיים

שאלו את מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א האם יש ענין לסיים מסכת או שאולי עדיף להשקיע בענין יותר בעומק, והשיב שיש ענין לסיים מסכת כדאיתא בשבת דאמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן, ואיתא בקהלת רבה דעושים שמחה לגמרה של תורה. **ועוד** יש להוסיף בזה שהרי כתב השל"ה שלעתיד לבא הקב"ה מלמד את כל מה שקרא בין אם הבין ובין אם לא הבין.

ועוד דאיתא בגמ' [ע"ז ט.] "אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה שנאמר בתורת ה' והדר ובתורתו יהגה ואמר רבא לעולם ליגרס איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר".

ראוי לגמור כל מסכת

מעשה בר' אהרן קוטלר [מובא בספר מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 242] שנהג לסיים כל מסכת שהתחיל, וכשלמד נזיר תמיד היה לו עיכובים ולא הגיע לסיום, פעם אחת פגש את הח"ח ולפתע אמר לו הח"ח "כשמתחילים מסכת צריך לסיימה למשל כשמחילים נזיר צריך לסיימה מכריכה לכריכה.

סיום ב"ק ב"מ וב"ב

אף לדעת הרמב"ם [בהקדמה לסדר זרעים] שבבבלי יש ס"א מסכתות, וכתבו המפרשים שלדעתו ג' הבבות הם מסכת אחת, המנהג שעושים סיום על כל מסכת בפני עצמה [הגר"ח קנייבסקי].

מתחילים מיד מסכת הבאה

מיד לאחר שמסיימים המסכת נוהגים להתחיל מיד במסכת הבאה שעתידים ללמוד, כדי לא לתת פתחון פה לשטן לקטרג על המסיימים, שחס ושלום אינם עתידים ללמוד יותר, ומה"ט נמי בשמחת תורה מיד אחר שמסיימין לקרוא וזאת הברכה מתחילים מיד בראשית.

ועי' עבודה זרה (יט.) לוי ורבי שמעון ברבי היו יושבים לפני רבי והיו קוראים מקרא, וכאשר סיימו את אחד מן הספרים, לוי

זה למלמדים וסופרים, כדי שידעו לסיים בדבר טוב.

סיום לשמה

על סיום התורה בשמחת תורה כתבו, שהנה יש דרגות רבות בלימוד תורה לשמה, ובסיום התורה של שמחת תורה הוא ודאי סיום לשמה, שהרי הקריאה כל שבוע הוא לשמה, כי הרי אין שייך בזה שום כבוד וגדולה, וודאי שהקריאה של שמחת תורה עצמה שקורים שוב ושוב הוא לשמה.

ובענין זה יש להביא מה שמובא בספר כאיל תערוג שבבית מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל היה שיעור קבוע בחומש, וביום א' לימי השובבים אמר לנכדו, הנה מגיעים ימי השובבים וצריך תיקון לחטאים ועיקר התיקון הוא ע"י לימוד תורה לשמה, וכשלומודים חומש יש בזה מעלה גדולה של תורה לשמה כיון שלא מתכבדים בזה ועי"ז זוכים לכפרה.

אח"כ שאלוהו למקור הדברים, והראה לדברי הגר"ח וולאז'ין בכתר ראש, שכתב שהכפרה הוא ע"י לימוד תורה לשמה, והראה מצאות בעל הנתיות לבניו שבלמוד המקרא יש תורה לשמה.

בשמחה בסיום של אחרים האדם נמדד

ויש להוסיף את דברי מרן החפץ חיים [מובא בספר נחלת אליהו לר' אליהו דושניצר] שהקשה בדברי אביי [שבת קיח:]: אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן מה הרבותא בזה.

ועוד יש להוסיף עפ"י מש"כ שתורה עמילה לו במקום אחר.

ומובא שהמסיים מסכת עושה סעודה, וסעודה זאת נקראת סעודת מצוה, אפילו לא הבין הכל ממש אלא למד הכל ויש דברים שלא הבין כדרכו של עולם שלא מבינים הכל מיד אלא אחר עיון והוא לא עיין זה ג"כ בכלל סיום [ועי' רש"י שבת קי"ח ד"ה דשלים] [הגר"ח ק] וע"ע להלן פרק ו'.

צריך לגמור ספר בדבר טוב

איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"כ) "למוד להיות גומר בטוב" והמהרש"א כתב בסיום מסכתות סוכה ובבא בתרא, דרשות שלא נצרכו לסוגיא, ורק לשם סיום המסכת בדבר טוב.

ובהקדמה לדרשות חתם סופר כתוב, ברוב דרשות החתם סופר תמצא 'לסיים בטוב' או 'לסיים בדבר טוב', והוא ע"פ הגמ' (ברכות דף לא.) שדברי הנביאים סיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.

סיפור פלא ונורא מובא בקיצור השל"ה (מסכת שבועות) מסידור מהרי"ק שתלמיד חכם אחד למד, וסיים לימודו בפסוק ושעירים ירקדו שם (ישעיהו יג כא) והלך לישון, למחרת כשחזר ללמוד, מצא מולו איש שמראהו כגחלי אש שישב במקומו, ובידו הספר שבו למד אמש, ואמר לו האיש "אתה נבל רע, שלא כדן עשית שסיימת בפסוק זה, כי אני מוכן להזיק בכל עת שהמלמדים והסופרים מסיימים בדבר רע, אבל אשא פניך בפעם הזאת כי שמעתי עליך טובות בפמליא של מעלה", ומסיים המהרי"ק, מצוה לפרסם

הנגלה שהוא הלומד בפועל והן הנסתר זה שרק משתתף בסיום אך לא למד שניהם שוים בסיום.

ויש לדון מה הכוונה, אם הכוונה שיש לו מעלה וחשיבות כמסיים או שנחשב ממש כמסיים ויכול לעשות סעודה ע"ז.

ונראה שאי"ז כאילו סיים ממש אלא יש לו מעלה כמסיים [הגר"ח קניבסקי].

מאיךך מובא שבערב פסח בכור יכול לעשות סעודה אם שמע סיום מאחר [עי' בזה לעיל].

מהו השמחה בסיום הש"ס והרי אין סוף לתורה

ראיתי דבר תורה מכ"ק האדמו"ר מבעלז שליט"א שאמר בסיום הש"ס והדברים נאים, איתא במס' שבת (ק"ח, ב) אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן, וצריך ביאור למה עבידנא יומא טבא רק לרבנן ולא לכל אחד, ועוד מה ענין היומא טבא והשמחה בסיום מסכת, כי גם אם למד והשלים מסכת אחת, הרי יש עוד לפניו הרבה מסכתות שעליו ללמוד, והרי נאמר על זה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב יא, ט), וכן אמר דוד המלך ע"ה "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד" (תהלים קיט, צו), לכל דבר שבעולם יש גבול וסוף ואילו התורה"ק אין לה קץ ותכלית, ולפיכך נאמר במשנה לא עליך המלאכה לגמור (אות ב, טז), ואם כן מהי השמחה בסיום מסכת.

וביאר שידוע מעלת לימוד תורה לשמה, וידוע שלימוד לשמה אין פירושו ללמוד לשם שכר הן בעולם הזה והן בעולה"ב, כי זה לא נקרא לשמה אלא לשם שכר, ולימוד תורה לשמה היינו שלומד לשם התורה הקדושה וכמש"כ בנפש החיים [שער ד' פ"ג] "אבל האמת כי ענין לשמה פירוש לשם התורה", והנה לא שייך לדעת על אדם אם הוא לומד לשמה או שלא לשמה, כי זה ענין המסור ללב ורק הקב"ה יודע ללב, אבל ניתן להבחין בכוונת האדם אם הוא לומד לשמה ע"י שיתבוננו בשמחת לבו בלימוד חבירו, שאם כוונתו בלימוד התורה הוא רק בשביל שכר א"כ אינו שמח כאשר חבירו לומד כי אינו מרויח מכך, אבל אם לומד תורה לשמה הרי שגם כאשר חבירו לומד תורה הוא שמח כי ע"י הלימוד יגדיל תורה ויאדיר ומה זה משנה מי הוא הלומד.

וי"ל שאביי כאשר אמר תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן היה מוכח מיניה שלומד תורה לשמה כי שמח גם בתורה של אחרים וע"ז תיתי לי.

המקשיב לדברי הסיום נחשב כמסיים

עי' פנינים משולחן הגר"א [וזאת הברכה] שאותיות סיום יש בהם דבר פלא, שהאותיות הנגלה והנסתר שוים בגימטריא, בסמך הרי יש ס' שהוא הנגלה והוא שישים בגימטריא והנסתר הוא 'מך' שהם ג"כ שישים, יוד, הרי י' זה עשר וד' זה ג"כ עשר, וכן הוא בשאר האותיות, לרמז שהן

ללמוד יותר ויותר, ועל הקבלה להבא להוסיף ללמוד הם שמחים כעת.

משמעות השמות מסכת וגמרא

"מסכת" על שום מה, הצל"ח (בפתיחה למסכת ברכות) מביא טעמים מדוע נקרא כל חלק מהש"ס בשם "מסכת", על שם פרוכת המסך, דכתיב (שמות מ-ג) 'וסכת על הארון' שהיתה סוכת על תורה שבכתב, שהם הלוחות שהיו מונחים בארון, כן תורה שבע"פ סוכת ומגנה על תורה שבכתב, להגן עליה שלא יהיה שוגה ופתי בפירושה, כי היא סתומה מאוד, ואי אפשר לעמוד על כוונתה, כי אם ע"י תורה שבעל פה.

ועוד טעם "שכשם שאין שום דרך אחרת להיכנס לקודש הקדשים פנימה כי אם דרך פרוכת המסך, ושם לפנים מהפרוכת השכינה שורה, כן אי אפשר לקבל השכינה לעתיד, אחר מותו, כי אם ע"י לימוד תורה שבעל פה".

והתוס' יו"ט כתב, "מסכת" מלשון "מסכת יינה" (משלי ט-ב) מזיגה וערוב, כי כל מסכת מזוגה ומעורבת בדינים שונים.

החתם סופר (בדרושתיו) הביא בשם מהר"ם חגיז, שמסכת הוא מעניין פרודור, כשם שהפרודור מהווה כניסה, מבוא לחדר העיקרי, כן הש"ס הוא פרודור מבוא לפנימיות התורה. אולם החתם סופר דוחה את דבריו, וכותב "ואני אומר כי אין הש"ס פרודור, כי הוא עיקר וגופי התורה".

אלא שכמו שכל התורה היא שמותיו של הקב"ה הנסתרים בתוך התורה שבכתב,

השמחה היא על השגת שאיפות גדולות יותר

אמנם יש לומר שמהות השמחה שבסיום מסכת היא בעצם שמחת העתיד, והרי זה כדוגמת מה שמצינו מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, וכך הוא גם לגבי לימוד התורה"ק, כי לאחר שלמד זכה לטעום מתיקות התורה, הוא מקבל השתוקקות וגעגועים ללמוד יותר ויותר, וכן זה שסיים מסכת אחת, מקבל השתוקקות ורצון ללמוד מסכת נוספת וכך הלאה, ומי שזכה לסיים את כל הש"ס מתמלא תשוקה עזה ונפלאה ללמוד ולסיים שנית את כל הש"ס, והפעם ביתר עיון ועמקות ובתוספת יראת שמים, זוהי עיקרה של השמחה בסיום מסכת, על כך שזוכים כעת לאותה השתוקקות וגעגועים להרבות יותר ויותר בלימוד התורה.

וכך פירשו רבותינו את ענין השינוי שהיה במידות הארון ממידות שאר כלי המשכן, כי מידות הארון היו כולן שבורות אמתיים וחצי ארכו, ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו (שמות כה, י), והרמז הוא להורות לנו כי ככל שירבה אדם ללמוד והשיג בתורה ובחכמה אלוקית, כך יודע לו עד כמה הוא רחוק משלימות ההשגה.

וזו היא כוונת מאמרו של אב"י עבידנא יומא טבא לרבנן, לרבנן דייקא, משום שהאחרים עלולים לטעות ולחשוב שהשמחה היא על כך שכבר סיימו, בעוד שהת"ח שזכו לטעום טעמה הערב של התורה, הם בלבד מבינים שעיקרה של השמחה אינו על הסיום, אלא על כך שנתווסף להם עתה רצון וחשק

זמורתא תהא", ובפשטות כוונת הדברים בלשון תמיהה, וכי לימוד הגמרא הוא כזמירות בעלמא, בלימוד הגמרא יש צורך לדייק היטב בכל דבר, כדי שהלימוד לא יהיה כמו זמירות בעלמא, (ואמנם מפרוש רש"י בביצה משמע שהביטוי הוא בניחותא, ולא בלשון תמיהה, אך במאירי" מבואר שהוא בלשון תמיהה, וכן משמע מהתוס' בעירובין).

ולפי הנ"ל י"ל בביאור התמיהה, גמר"א גמור, דכשאדם לומד תורה, עומדים מסביבו ד' מחנות שכינה, גבריא, מיכאל, רפאל, אוריא, ומרכבת הקב"ה גם היא שם, א"כ בוודאי שיש ללמוד בדיוק רב ובאימה, ושלא יהיה הלמוד כזמירות בעלמא.

ובזהר מבואר שהתורה שבכתב היא דין ותורה שבע"פ היא רחמים, דבתורה שבכתב נאמר "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג, ד), ובאה התורה שבע"פ להקל, ודרשה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (יבמות סט: א"כ, כשלומדים תורה שבע"פ מעוררים את מידת הרחמים, עד שהמלאך גבריא, שהוא מלאך הדין, נהפך למלאך רחמים, ומסיבה זו במילה "גמרא" גבריא קודם למיכאל, משום שהוא, כאמור, הנהפך לרחמים.

עוד מביא טעם נוסף לשם "גמרא", והוא ע"י דברי הגמ' (ע"ז) "אמר רבי לוי כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילים לו גחלי רתמים, והנה נוטריקון המילה "גמרא" הוא מאכילים אותו גחלי רתמים.

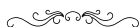
כן תורה שבע"פ, חכמים הסתירו בתוך לשונם סודות עמוקים, נמצא כי ה"פשטות" היא רק מסך, מכסה, המכסה את הסודות שבה, כדי שלא יהיו נגלים ונראים לחוץ לעיני כל, רק מי שמעמיק ומחפש, יכול להגביה המסך ולראות הסודות, וזאת רק אם זכאי הוא לכך מהשמים, וזהו שאמרו על הלומד תורה לשמה (אבות ו, א) מגלים לו רזי תורה נותנים לו הזכות להסיר את המסך ולגלות את רזי התורה.

גמרא על שום מה

באגרת הטיול (עמ' עח) כתב, "גמרא נוטריקון גבריא, מיכאל, רפאל, אוריא, מגיד שכל העוסק בתורה, מלאכי ה' עומדים סביבו לשמרו מכל רע. מימינו מיכאל, משמאלו גבריא, מלפניו אוריא ומאחוריו רפאל".

ובטיול הפרדס כתב, בפרקי דרבי אליעזר (פ"ד) מובא שישנן ד' כתות של מלאכי השרת שמקלסים לפני הקב"ה, כת ראשונה של מיכל העומדת מימין, כת שניה של גבריא העומדת משמאל, כת שלישית של אוריא העומדת לפניו, וכת רביעית של רפאל העומדת מאחור, ושכינתו של הקב"ה באמצע, ומאחר שאין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, וכשאדם לומד הלכה, תורה שבע"פ, שורה שם השכינה וממילא גם ארבע הכיתות של מלאכי השרת הנמצאות מסביבה, ומסביבו של הלומד.

ולפי"ז ביאר מש"כ בכמה מקומות בש"ס (שבת קו: ביצה כד.) "גמרא גמור

פרק ד'

ביאור ודברי אגדה בנוסח "הדרן עלך"

המקור לאמירת סדר הדרן עלך

ביאור סדר הדרן עלך

הדרן מלשון חזרה

ומזה רואים שכוונת הדברים הדרן עלך הוא לשון חזרה, שאנו נחזור על התורה שלמדנו והיא תחזור אלינו, ובהרחבת הדברים נביא כאן מה שכתב בספר עלי תמר [שם] בביאור דברי הירושלמי, ומבואר בדברים הללו כמה חשיבות יש לחזרה ולעמל התורה וכמה רעה באה כאשר אין חוזרים, ולכן אומרים סדר ההדרן כדי להזכירנו זהו יסוד גדול להצלחה בתורה.

במש"כ בירושלמי, במגלת חסידים מצאו כתוב יום תעזביני יומים מעזבך לשנים שיצאו וכו' נמצאו רחוקין זה מזה שני מילים, והוא ע"ד שאמר דוד בתהילים ק"ט ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו כלומר אם הוא לא חפץ בברכה אף הברכה תרחק ממנו ונמצא שהריחוק הוא שטח כפול ועד"ז ראש המקרא, ויאהב קללה ותבואהו כלומר הוא התקרב אל הקללה ואף הקללה באה כנגדו.

ומש"כ במגילת חסידים מצאו כתוב וכו', זהו משל ראשון שאם מתרחק מן התורה התורה מתרחקת ממנו באותו השיעור, והמשל השני ואשה וכו' שבמדה שהוא מסיח דעת מן התורה התורה מסיחה דעתה ממנו.

המקור לאמירת סדר הדרן עלך

הראשון שמביא את נוסח ההדרן הוא רב האי גאון בתשובה שהובאה בספר האשכול אך ראיתי מביאים שהמקור הוא קדום יותר כדלהלן.

כתוב בירושלמי [ברכות פרק ט.] "אמר רבי שמעון בן לקיש במגילת חסידים מצאו כתיב יום תעזביני ימים מעזבך, לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורין ופגעו זה בזה בחדא משכנא לא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין, ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש, כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכת ונישאת לאחר" ולהלן יתבארו דבריו.

ובספר עלי תמר על הירושלמי (שם) כתב, ונ"ל שמקור ההדרן דרגילין רבני בבל לומר אחרי שגרס פרק מקורו בירושלמי דידן הדרנא עלך והדרך עלן כלומר שלא נתרחק ממך והתורה לא תתרחק ממנו שלא יסיחו דעתן מן התורה והתורה לא תסיח דעתה מהם עכ"ל.

בדקדוקי הכתיבה והחסרות והיתרות ובצורות הפתוחות והסתומות ובמנין והנה הקרה ה' לפני חומש מדויק מאוד שנכתב עפ"י ס"ת שכתבו רבינו מאיר הלוי ועפ"י ספר עזרא שהיה בידם והוא ממשיך, ובחסד עליון והבטחת מאמר רבותינו ע"ה שאמרו כל העמל על תורתו התורה עמלה עליו הקרה אלוקים לפני זה החומש בשנת גלות צרפת היא שנת ה"א וששים ושש לבריאת העולם ועיינתי בהספר וכו', ורואים מזה שמי שעמל על תורתו תורתו עומלת לו להמציא לו הספרים הדרושים לו להבנת הענינים שהוא עמל עליהם, ואכן כמה וכמה עמלי תורה חזו בנפשם זה.

היגע מוצא דברים חדשים בתורה

ובעצם מבואר בזה שמה שאמרו חז"ל במגילה יגעתי ומצאתי תאמין, לאו דווקא שהוא מוצא המקורות והפירושים שהוא חיפש, אלא בשכר זה שעמל בתורה להבינה ולפרשה התורה עומלת לו להמציא לו מקורות וביאורים חדשים שלא עלתה על דעתו כלל כדי לעמוד על רזי תורה ועל עומקה וביאורה שגם זה הוא בכלל יגעתי ומצאתי תאמין שהוא מוצא מקורות ופירושים שהתורה עומלת לו להמציאם לו אף שלבדו אפילו אם עמל לא היה ביכולתו למוצאם.

עמלה לו שיבין גם דבר שלא עמל בו

ובספר מפענח צפונות [פ"ב סימן ו] כותב בעל צפנת פענח ז"ל הוא עמל במקום זה והתורה עומלת לו במקום אחר, ר"ל שעל ידי שעומל במקום אחד בתורה קונה

כשמתקרבים צעד אחד התורה מתקרבת שני צעדים

ונראה שעאכ"כ במדה טובה שאם הוא מתקרב אל התורה אף התורה באה כנגדו וע"ד שנאמר אברהם שמח בשמחת תורה וכו' שאם הוא שמח עם התורה אף התורה שמחה עמו ויש לנסח ע"ד מגלת חסידים יום תתקרב יומים אתקרב נמצא שקרבתו לתורה יותר מתמיד, ועד"ז מה שאומרים בסיום מסכתא הדרן עלך והדרן עלך וכו'. ע"כ.

מבואר שככל שיש יותר "הדרן עלך" ככל שיותר חוזרים, כך התורה חוזרת אל האדם ובצעד כפול, כל צעד אחד שלנו אל התורה, התורה עושה לעברינו שני צעדים.

נפש עמל עמלה לו

עוד הביא שם, במגילת חסידים מצאו כתוב יום וכו'. וכן אם חוזר הוא על התורה התורה חוזרת עליו כאומרם ז"ל התורה חוזרת לאכסניא שלה. ולא עוד אלא שהתורה מלמדנו תורה כמ"ש בסנהדרין צ"ט נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו, הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר, ופירש רש"י נפש עמל עמלה לו מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסתריה וכל כך למה מפני שאכף פיהו על דברי תורה עכ"ל.

מעשה נורא מהמאירי

וכדאי לציין בזה את דברי המאירי [בספרו קרית ספר מאמר שני ח"ב] שכותב שבעוסקו בהלכות כתיבת ס"ת היה נבון מאוד

דף גמרא שלמדו עמו ועכ"ז לא השגיח ע"ז כלום והיה שקדן מאד בלימודו ונדד שנתו מעיניו וחזר כמ"פ מה שלמדו עמו אף שלא הבין היטב את הענין ועכ"ז לא שת לבו לזאת וחזר כ"פ עד שהבין לבסוף ורק בזכות שקידתו הרבה בתוה"ק נפתחו לו מעיינות החכמה וכו'.

וידוע שמהר"ם שיק היה לו מוח חזק וחריף עצום וכל רז לא אניס ליה ורבו החת"ס קראו ארגז ספרים והיה לרבן של ישראל, ולפי האמור נתקיים בו דברי חז"ל נפש עמל עמלה לו וכפידוש רש"י וכן"ל, ורואים מכך שבכח התמדה גדולה כשרונות קהים מתהפכים לכשרונות גאוניים עפ"י הבטחת חז"ל שהתורה עומלת לו ומתחננת לפני קונה על זה ואכן ידוע על כמה גאוני ישראל שנתקיים בהם הבטחת חז"ל נפש עמלה לו ונעשו לגאוני ישראל מאורם והדרם לדורות.

המכניס דברים בטלים ללבו מפסיד על כרחו את התורה שלמד כבר

ובמדרש תהילים [ק"ט] מאויבי תחכמי מצותיך כי לעולם היא לי, ר"ל מה כי לעולם היא לי, שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה, התורה משולה לחבית מלאה דבש אם נתנו לחבית רביעית יין יצאה כנגדה רביעית דבש מתוכה כך אם הכנסת דברים אחרים ללבך יצאו דברי תורה מליבו וכו' נמצא כי המרחק מדברי תורה ומכניס בליבו חכמות אחרות הפסדו כפול א. כי במדה שהוא מתרחק ממנה התורה מתרחקת ממנו. ב.

לכל התורה ואף במקום שלא עמל כלל לזכות בהתורה ומחדש בה.

יגעת ומצאת, מלשון מציאה, שתורה ממצאה לו דברים

ובזה ניחא מה שעמדו המפרשים על הפירוש יגעתי ומצאתי תאמין, הרי מציאה באה לו לאדם שלא מדעת ולא ע"י יגיעה, ולפי הנ"ל ניחא שבשכר עמלו בתורה הוא מוצא מה שהתורה עומלת בשבילו להמציאם לו והוא בבחינת מציאה וכ"ה בחידושי תורה שיתכן שאפילו אם יגע בתורה לא היה מוצא מה שמצא אלא מצא מה שהתורה עומלת לו להמציאם לו וגם ע"ז נאמר יגעתי ומצאתי תאמין.

גם המציאות הם מכח העמל

ומובא שהשפ"א בילדותו מסר פתקא לזקנו החידושי הרי"ם ז"ל שבו הוא מצטער ע"ז שמוצא החידושי תורה בלא שעמל עליהם והרי כתיב אם בחוקותי תלכו ופירש התו"כ שתהיו עמלים בתורה, ולפי הנ"ל י"ל שמי שעמל בתורה בדרך כלל התורה עומלת לו להמציא לו חידושי תורה ופתרונות על קושיות ואיבעיות שיש לו בתורה נמצא שאם קיים אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה הרי התורה עומלת לו וע"ז נאמר יגעתי ומצאתי תאמין.

העמל מקבל כשרונות

ובספר דרכי משה החדש [למהר"ם שיק צ"ל אות ו] שאמר שבימי ילדותו היה כח תפיסתו חלש מאד ולא השיג אפילו

לחטיבה אחת מסודרת כהלכתה, וכמו כלי זהב וכסף שנשברו לשברים, האומן מתקנם מדבקם אחד אל אחד יחזור ידובקו, שזה מה שרבי מאיר רצה ללמד את אחר.

מעלת וסגולת לימוד וסיום כל הש"ס

ולכאורה יש לומר לפי"ז שהלומד את הש"ס ואינו מרפה דעתו מן הש"ס, הלימוד המתמיד מזכיר את הנשכחות החבויים במוח אי שם ומופיעים שוב כל דפי הש"ס, וכאמור נפש עמל עמלה לו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר, מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדרה, וא"כ אם הוא עומל למשל במסכת ברכות, התורה מחזירה לו הנשכחות בשבת ובקידושין וכד', והמציאות מוכיחה ותלמידי חכמים רבים מעידים על זה שלומדים מסכת מסוימת ולאחר כמה שנים הם נזכרים שוב במסכת זו, ולכן יש מעלה גדולה בלימוד והספק מסכתות רבות.

האם אומרים "הדרן" בסיום כל פרק

עוד כתב שם, ודע דלפי המבואר בשו"ת רב האי גאון, היו רבני בבל אומרים ההדרן

שאף התורה שרכש לו כבר גם יוצאת ממנו והולכת לה, ואם מתקרב לתורה שרכו כפול א. במדה שהוא מתקרב לתורה התורה מתקרבת אליו. ב. במדה שהוא עמל על התורה התורה עמלה לו שיתגלו לו רזי תורה ויהיה כמעין המתגבר וגם ממציאה לו את הספרים שהוא זקוק להם.¹

כח העיון מעורר את הזכרון להזכיר נשכחות

והנה בגמ' חגיגה ט"ו מובא המעשה אם רבי מאיר שראה את רבו אלישע בן אבויה שיצא לתרבות רעה, ובירושלמי יש תוספת שאמר רבי מאיר לרבו "דברי תורה קשין לקנות ככלי זהב ונוחין לאבד ככלי זכוכית ומה כלי זהב וכלי זכוכית אם נשתברו יכול הוא לחזור ולעשותן כלים כמו שהיו אף תלמיד חכם ששכח תלמודו יכול הוא לחזור וללמודו כתחילה".

וכתב בספר עלי תמר [שם], דבר גדול לימוד לנו ר"מ בדבריו אלו, ופירושם שאם הוא משתקע בלימודו הרי כח הלימוד בהתמדה וכח העיון מעורר כח הזכרון שבמוח להזכר הנשכחות ולאט לאט נזכר בתלמודו שנשכח ממנו ונעשה לו תורתו שברים שברים קטעים קטעים וע"י הלימוד והעיון המתמיד ידובקו השברים מתלמוד הנשכח ונעשו

1. ויש בנוט"ט להביא מה ששמעתי מהגרמ"ה הירש, בענין מה שמצוי שיוצאים לבין הזמנים ומאד קשה להתחיל אחר כך זמן חדש, וזה משום המבואר כאן, שהיות ובביה"ז מתרחקים קצת מהתורה ממילא התורה מתרחקת ולכן קשה להתחיל שוב, והעצה לזה שבביה"ז צריך להרגיש ולהתנהג כבן תורה, וככל שמתנהגים כבן תורה שבזה מראים את הכבוד לתורה, ממילא התורה לא מתרחקת, וככל שיותר מכבדים את התורה, ממילא התורה יותר קרובה ואח"כ יותר קל להתחיל, כי זה לא תלוי רק בלימוד עצמו אלא גם בכבוד שרוחשים לתורה.

כשגמרו פרק, ואילו אנו נוהגים לומר הדרן כשגומרים המסכת, אבל נשאר זכר למנהג הקדום שכן בסוף כל פרק ופרק כתוב הדרן עלך פרק פלוני אולם לא אומרים ההדרן בסוף פרק אלא בסוף המסכת. [ויש שנהגו גם היום לומר הדרן בסיום פרק].

וכתבנו במקום אחר דהענין הוא לשמוח בגמר מצוה וככל שיתארך המעשה כך יתגבר השמחה והמצוה לשמוח בסיומה, ולכן למעשה ראוי גם לשמוח בסיום פרק, וכשם שסיום מסכת הוי שמחה אף שלא גמר הש"ס, וכשם שסיום הש"ס הוא שמחה אף שלא גמר כל התורה אף שמחים כיון שגמר ענין אחד, לכן היה מקום לשמוח גם בסיום פרק, אך נהוג עלמא לעשות סעודה רק בסיום מסכת, ויש בזה נפק"מ לאכילת בשר בסעודה ועוד כמה ענינים ואכמ"ל.

אם השומע אחר מסיים יאמר סדר "ההדרן"

והנה בשו"ת משנה הלכות [חלק יא סימן תמט], הביא לדון אם השומע סיום מסכת ולא למד בעצמו את המסכת, יכול לומר את תפילת ההדרן, וכתב וז"ל, ולפענ"ד הנה באמת באמת כי קשה להשיב בדברים כאלו שאין להם מקור בש"ס ופוסקים ההדרן בכלל הוא דבר שאינו מבואר בש"ס, עיין בס' הזכות לאחי הרמ"א ז"ל מה שפי' בזה ונצטיין בכל הש"ס ומ"מ כיון שכבר בא לידי נראה דיכול לומר עמהם שהרי הבא לסיום הרי הוא נטפל לעושי מצוה עכ"פ והרי אמר רבי

עקיבא לא בא שלישי אלא להחמיר עליו לעשות דינו כיוצא באלו א"כ ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר את הנטפל לעושה מצוה כעושה מצוה (עיין סנהדרין ט' ומכות ה' ע"ב) וא"כ הרי גם הוא בכלל הלומדים הוא כיון שהוא נטפל לעושה מצוה, ונראה דמה"ט נוסח התפלה בלשון רבים הדרן עלך והדרך עלן אכולנה וכיון שאינו אלא תפלה בלי שמות יכולין לומר כולם ואולי אדרבה מי שלא למד צריך יותר להתפלל שהקב"ה יאיר עיניו שילמוד.

הדרן עלן מה שלמדנו במעי האם

עוד כתב שם, ונראה דהנה אמרו ז"ל (נדה ל') תינוק במעי אמו נר דלוק על ראשו והמלאך לומדו כל התורה כולה וכשיצא מלאך סוטר על פיו ושוכח הכל, ומקשין העולם א"כ מה מועיל כל הלימוד של המלאך, ותי' דאלמלא למדו המלאך תורה א"א הי' ללמוד תורה ואפילו אות אחד לא הי' בשכלנו להבין מתורה הקדושה אלא שע"י שהמלאך לומדו אף ששוכח אבל נשאר עכ"פ הרושם שאם ילמוד יזכרו ויבין.

ומעתה נראה לומר דזה שתקנו לאחר שלמד מסכת שאומרין הדרן כלומר שיהדר עלן המסכת שלמדנו במעי האם והדרך עלן דעתן עלך ודעתך עלן וכוונתו על שיחזור לו התורה שלמד במעי אמו וזה הוא התפלה אבל לפי זה אתי שפיר מאד דודאי כ"ע יכולים להתפלל ע"ז וק"ל.

ביאור הדרן עלך והדרך עלן

ואף לפי זה לא שייך לומר הדרן עלך "בלי נדר", כיון שזה קביעת עובדה.

דעתן עלך

פירוש, שאנו נותנים דעתנו עליה כדי שלא תשכח מאתנו, כדאיתא בתענית ז': אין ד"ת משתכחין אלא בהיסח הדעת, ועי' מדרש נציבים פ"ד משל למלך שהיתה לו אבן טובה והפקידה אצל אוהב ואמר לו בבקשה ממך תן דעתך שמור עליה כראוי שאם תאבד לו יש לך מהיכן לפרוע לי ואף אני לא יש לי אחרת כיוצא בה, וכן מצינו בירושלמי הנ"ל משל לאשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש, כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכת ונישאת לאחר.

ודעתך עלן

הוא תפילה שהתורה לא תסיח דעתה מעמנו, וכאמור בירושלמי הנ"ל, וקידושין [פ"ב]. תניא רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו.

וי"מ שזה קביעת עובדה כי התורה שבע"פ מגינה על האדם שלכן נקראת גמרא כי גבריאלי מיכאל רפאל אוריאלי מגינים על ישראל, לומר שהעוסק בגמרא חונה מלאך ה'

הדרן מלשון חזרה

יש מפרשים [עי' פמ"ג אגרות אגרת ד, וזהו הפשט הפשוט] שהכוונה הוא שנחזור על המסכת והיא תחזור אלינו, כלומר שאנו מתפללים שנזכה לחזור על המסכת ושלא נשכח אותה, והדרך עלן פירוש שהתורה תחזור אלינו כאמור שהתורה מחזרת אחר אכסניה שלה, וזה בין על מה שלמדנו עתה ובין בדברים שלמדנו בעבר ובין בדברים שלא למדנו כלל, ויש להוסיף שמתפללים שנזכה להיות ראויים להיות אכסניה של תורה.

ולפי"ז והדרן עלך הוא לשון תפילה ואין טעם לומר הדרן עלך "בלי נדר".

הדרן מלשון הוד והדר

יש פירוש של רבינו חיים ב"ר בצלאל אחי המהר"ל [ספר הזכויות פ"ג], הדרן מלשון הוד והדר, כלומר לשון הדר היינו שאנו אומרים ההדר של התורה היא עלינו שאנו מהדרים אותה, ורק אנו מהדרים את התורה, והדרך עלן, שישראל מהודרים אצל הקב"ה רק בשביל התורה שבע"פ, וכמו שכתוב [משלי א' ט'] כי לוית חן הם לראשך וכתוב יראה אל עבדך פעלך והדרך על בניהם.

ובפרי מגדים [אגרות אגרת ד] פירש בשם ספר החיים [חלק א פ"ב] הדרך תפארתך עלן שתורה שבעל פה רק אנו יודעים אבל תורה שבכתב גם אומות העולם יודעים.

הסגולה ע"י חזרה

אומרים במליצה מדוע מזכירים את בני רב פפא בסיום מסכת, משום שנתבונן ונראה שאת שמות הבנים קשה לזכור אך את זה שהם בני רב פפא כולם זוכרים, ומדוע משום שאת המילים רב פפא חוזרים ואומרים עשר פעמים משא"כ את שמות הבנים מזכירים רק פעם אחת, ורואים מזה שמה שחוזרים יותר זוכרים יותר, וזה מתאים בסיום מסכת להזכירנו שצריך לחזור כדי לזכור.

ולפי האמור לעיל יש להוסיף שמה שאמרו סגולה לזכרון הולך גם על נוסח ההדרן וזה סגולה לזכרון ע"י שמזכיר לעצמו שצריך לחזור כדי לזכות שתחזור אלינו, ואם עמלים זוכים לסייעתא דשמיא גם בלזכור את הנלמד וגם לדעת דברים אחרים בתורה, שהתורה חוזרת לאכסניא שלה, ולא עוד אלא שהתורה מלמדתנו תורה בדברים אחרים וכאמור לעיל.

הם אינם מקבלים שכר

אומרים אנו בתפילה ליוצא מבית המדרש ותפילה בסיום מסכת "מודים אנחנו לך ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקנו מיושבי קרנות שאנו משכימים והם משכימים" וכו'.

מדוע מזכירים את זה

צריך להבין מה ענין ההשוואה ובירור ההבדל בינינו לבינם, לכאורה צריך לדבר על עצמנו, מה זה הזכות לשבת וללמוד אף מהו התוספת בכך שלהם אין מעלות, ממתי אנו מדברים שלילי על אחרים צריך להדגיש רק את מעלותינו, אטו מעלתנו תלויה רק בזה שאחרים לא מקבלים שכר וכו'.

סביב לו להצילו [רבי חיים בר בצלאל אחי המהר"ל], וכן הביא בספר החיים הנ"ל.

שמות בני רב פפא

כתב בדרשת הרמ"א [הו"ד בים של שלמה פ"ז ממסכת ב"ק] נוהגים להזכיר בסיום מסכת את רב פפא ועשרה בניו, שהיו מאירים וגדולים בתורה, והיה עושה להם אביהם סעודות כשהיו מסיימים מסכת, כי עשיר היה, והיה מחזיק את העוסקים בתורה ממנו, ולכך זכה שמזכירים אותו ואת עשרת בניו הרומזים לעשרת הדברות.

ומאידך בספר האשכול (ה' ספרי תורה) נשאל אודות עשרת בני רב פפא שמסדרין תלמידי חכמים שמותיהן כאשר מסיימים מסכת, האם הם בני רב פפא, ואם אביהם אחד או רבים, והשיב, שלא כולם בני רב פפא גאון תלמידו של רבא הן, אלא בני שנים ושלושה הן, ואמרו כי יש קבלה שהאומר שמותיהם מסיר השכחה ע"ש.

ובדרך אחרת שמעתי, מדוע זכה רב פפא שמזכירים אותו בכל סיום מסכת, משום שרב פפא מוזכר כמה פעמים בש"ס [ברכות נט., נט.; ס., תענית ז, מגילה כ"א:] שאמר כשיש מחלוקות "הלכך נמירינהו לתרוויהו", כלומר שעשה כשני השיטות, וכיון שעשה כביכול שלום בין השיטות זכה לזה.

סגולה לזכרון

וראיתי בשם שלשת יוחסין שנתגלה אליהו הנביא ז"ל לתנא אחד ואמר לו, שמי שמורגל להזכיר בפיו את שמות בני רב פפא, יש לו הצלחה לזכירה.

שכאן מדובר במישהו שמתחיל וגם גומר והוא כבר נלחם איתו גם על ההתחלות של מסכתות ולכן צריך ס"ד מיוחד להתחיל שוב אחרי שכבר סיימו.

אמן ג"פ

אומרים אמן אמן אמן ג"פ, שכל מידות חכמים כן הוא [הגר"ח קניבסקי, עי' שקלים פ"ג מ"ג, ועי' רא"ש יומא פ"ח סי' כ"ח שכתב דאומרים כל נדרי ג"פ שכן מצינו שכל דבר חכמים משולשים כגון מגל זו במנחות ס"ה].

[ועי' חידושי אגדות למהר"ל גיטין דף נז. אתא צר עלה תלת שני וכו'. פי' דבר זה כי לא היה ראוי להיות ירושלים כבוש תחת האומות רק בג' שנים, כי כל ישראל ענינם משולש, משולשים באבות משולשים בכהנים לויים וישראלים, ולפיכך נקראי' עם תלתאי (שבת פ"ז א') ולא היו יכולים האומות למשול עליהם כי אם כאשר צרו עליהם שלש שנים, ואז היו גוברים עליהם. כי משולשים הם ישראל וזהו חזקם ותקפם של ישראל, כדכתיב (דברים ל"ב) יעקב חבל נחלתו, ר"ל כי ישראל יש להם חזק כמו חבל שחזקו בג' חוטין כדכתיב (קהלת ד') וחוט המשולש לא במהרה ינתק, ונגד זה היו צריכים לצור ג' שנים והבן זה היטב.

ונראה כי זהו גם כן מה שהיה מן הבקעת העיר דהיינו מן י"ז בתמוז עד תשעה באב ג' שבועות, ע"כ].

ויש לומר עפ"י מה שידוע בשם הח"ח שביאר כאן מה שאומרים שהם עמלים ואינם מקבלים שכר והלא עינינו רואים שהם עמלים ומקבלים שכר, הרי אין אדם שעובד בחינם, אלא הביאור הוא שבגשמיות השכר הוא לפי התוצאה ולא לפי המעשה, ואילו בלימוד התורה השכר הוא לפי המעשה, לפי ההשקעה ולא לפי התוצאה, אצלינו ה"עמלים" זהו התוצאה, אצלינו יש ענין לעמול זה חלק בלתי נפרד מהלימוד, לעמול, והשכר הוא לפי העמל ולכן מזכירים את זה כדי לחדד את הענין שלימוד התורה אינה ככל עסק גשמי.

כשם שעזרתני לסיים כן תעזרני להתחיל ולסיים

לכאורה יש כאן דבר תמוה, אנו מזכירים שזכינו לסיים ולא מזכירים שזכינו להתחיל, כשם שעזרתני לסיים, ולא אומרים כשם שעזרתני להתחיל ולסיים, ואילו בבקשה אנו כן מבקשים על ההתחלה, תעזרני להתחיל ולסיים ומדוע בתחילה לא מזכירים את ההתחלה ולבסוף כן מזכירים את ההתחלה.

היצה"ר מפחד מהתחלות

מבארים, שהיצר הרע אין לו בעיה לתת לאדם להתחיל מסכת כי הוא בטוח שהוא לא יגמור, הוא יתחיל מסכת זו אחרי יומיים יתייאש, וכמו שאמר אחד שהוא מכיר את כל הדף ב של הש"ס, ולכן היצה"ר לא פוחד מהתחלה, אבל כאשר מגיע אדם ומסיים מסכת אז היצה"ר נלחץ כי הוא רואה

פרק ה'

סיום הש"ס - הכח של דבר שלם

דברים כתובים במפורש אחר כך, ובעיקר משום שחלק מהדברים מתבארים כשיש ראייה כוללת של כל הסוגיא כך הוא גם בלימוד הש"ס, ככל שמרחיבים בה יותר כלך ההבנה בהירה יותר.

ועי' גמ' עבודה זרה [יט]. "אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה שנאמר בתורת ה' והדר בתורתו יהגה, ואמר רבא לעולם ליגרס איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר" [ועי' שבת ס"ג].

ועוד משום שיש חשיבות לדבר שלם, וכמו שמצינו ש"בריה" הוי דבר חשוב גם כשאין בו כזית.

ועוד, שהרי שנינו בסנהדרין [פ"ט] נפש עמל עמילה לו שהתור המחזרת אחר אכסניה שלה, ללמדו ולהזכירו את שלמד [ועי' מש"כ בזה בהרחבה בביאור הדרן עלך], ולכן כאשר לומד את כל הש"ס דבר ראשון זוכה לידיעה בכל ענייני הש"ס, וגם אם למד בלא עיון ובלא חזרה יש לו את סגולת התורה שמחזרת אחריו להזכירו את הנשכחות וממילא יש לו ידיעה בעל הש"ס, ודבר זה תלמידי חכמים רבים מעידים על זה שבבחרותם למדו והספיקו מסכתות על גבי מסכתות ואחר זמן מועט שכחו את מה שלמדו אך המשיכו להספיק עוד ועוד, ופעמים אפילו אחר חמש עשרה שנה נזכרו

בעת סיום הש"ס ראוי לחדד את המעלות העצומות, ואת הכדאיות הרבה שיש בלימוד והשלמת הש"ס.

בסיום הש"ס יש מעלה עצומה של לימוד דבר שלם, ומשל למה הדבר דומה לאדם שנסע למקום חדש ולא הכיר את המקום, אשר על כן לא ידע כל דבר היכן הוא נמצא, ובהיות שכך כאשר הוא נצרך לדבר מסוים, כגון שהוצרך למכולת, הוא היה מבזבז זמן רב משום שלא ידע להיכן לפנות, אם לדרום או לצפון, לימין או לשמאל, ופעמים רבות הלך בדיוק לדרך ההפוכה והוצרך לחזור על עקבותיו ולבזבז את זמנו, ומאז בכל פעם שנסע למקום חדש ראשית כל הוא היה סוקר מלמעלה מה והיכן כל דבר כדי שיקבל את תמונת האיזור פחות או יותר וכך הוא למד להתמצא בקלות יתר.

כך הוא גם בלימוד הש"ס כאשר אדם לומד את הש"ס אפילו ללא עיון אלא רק לומד גמרא עם פירש"י הוא זוכה להקיף את כל הש"ס וממילא יש לו מבט כללי מלמעלה על כל הש"ס שזה דבר שיש בו מעלה עצומה מאד, גם אם לא השקיע בעיון ובעומק, משום שבכך מקבל תמונה כוללת של הש"ס, ויש דברים שמשלימים זה את זה, וכשם שכאשר לומדים סוגיא אי אפשר לקפוץ לעומק הסוגיא אם לא הקיפו אותה קודם לכן כי חלק

וחשיבות כמבואר כאן, וככל שהשלימות יותר מתרחבת, שהרי יש שלימות של פרק ויש שלימות של מסכת ויש שלימות של כל המסכתות, ככל שירחב השלימות כך המעלות הנ"ל חזקות יותר.

במסכתות שלמדו בעבר, ולכן ודאי שיש מעלה גדולה ללמוד את כל הש"ס בהספק לפחות פעם אחת.
וודאי שיש מעלה זו גם בסיום מסכת אחת, שבכל שלימות יש מעלה מאד גדולה

פרק ו'

"הדף היומי" האם הוא מתאים לכל אברך כולל**עצה ללימוד דף ליום**

וביזתר, שהרי חסרונו של מהלך זה הוא שכאשר אדם אמור ללמוד כל יום את אותו הנושא דווקא לפי סדר הדף היומי העולמי, הרי יש בכך חסרון גדול שכאשר הוא מפסיד יום אחד את הלימוד היומי, הוא אח"כ אינו יכול כמעט להשלים את הדף, ובאם יחסר לו שני דפים הוא ממש מגדיל את האפשרות שלא ישלים את החסר לו, ובכל טרדה קטנה או גדולה שתיפול עליו הוא יאבד את סדר הדף היומי וככל שיגדלו הימים שהוא באיזה קושי ללמוד את הדף היומי הוא מגדיל את הסיכוי להפסיק את הלימוד היומי כי הוא בחסר גדול.

וביזתר שככל שהוא נמצא בסדר העולמי, כל הטרדה הכי קטנה שתגרום לו להפסיד כמה ימים וממילא כמה דפים, תגרום לו שהסיכוי שלו לגמור ולעבור על כל הש"ס תרד, ואפילו מסכת אחת שלימה רוב הסיכויים שלא ישלים.

ועוד שכאשר הוא לומד סוגיא שהיא קשה להבנתו, עד סוף הסוגיא הוא לא יכול לחזור לסדר העולמי וכך הוא מאבד ימים ללא התקדמות וגם את הסדר העולמי.

ומעשים שבכל יום מוכיחים שרוב משתתפי שיעורי הדף היומי לא מסיימים בעצמם אפילו מסכת אחת.

רבי מאיר שפירא מלובלין הגה רעיון חדש, רעיון מהפכני, "הדף היומי", רעיון זה אומר שכל יהודי בכל מקום בעולם ילמד כל יום דף אחד גמרא באותה המסכת מתלמוד בבלי.

המעלות

איני יודע את כל המעלות, אבל אומרים שאחד המעלות היא שכל עמ"י לומד באותו יום את אותו הדף, ואם אדם נוסע ממקום למקום הוא יכול להצטרף ללימוד הדף כיון שגם הוא אוחז שם.

וכן שאחר כשבע שנים הוא עובר ומסיים את כל הש"ס בבלי.

החסרונות

אין ספק שיש בזה מעלה גדולה, אך כל זה הוא רק לבעלי בתים שאינם לומדים דבר אחר חוץ מהדף היומי, אבל אדם אחר שלומד גם דברים אחרים, מה מעלה יש בזה שכאשר בא למקום אחר לומדים את אותו הענין, הרי הוא יכול ללמוד גם דברים אחרים שהוא לומד כל יום, האם כל מעלת הדף היומי הוא עבור מי שאי פעם יסע או ילך למקום אחר שיוכל בדיוק באותו יום ללמוד את אותו הנושא זה הרי מיעוטא דמיעוטא.

יכול, משא"כ במהלך של הדף היומי העולמי שהוא מוכרח ללמוד דווקא את הדף המסוים של כל יום.

וביתר, מה קורה כשהוא מגיע לסוגיא קשה שאין לו עכשיו פניות להשקיע בה, הוא תמיד יכול לשנות את הסדר שלו ולדחות את הדפים הקשים לימים אחרים, משא"כ בסדר של הדף היומי העולמי שכל שינוי מהמסלול גורם יציאה לגמרי מהמסלול.

יתירה מזאת, אם הוא לא מסוגל ללמוד דף ליום, בין אם זה מחמת קושי בהבנה ובין אם זה מחמת טרדות, הוא יכול לקבוע שיעור אחר של חצי דף או שלושת רבעי דף ובכך הוא יודע שתוך כעשר שנים הוא מסיים ש"ס.

ומעלה נוספת יש בה שהוא גם יכול לקחת לעצמו תקופה של לימוד שני דפים ליום או כמות אחרת כדי להגיע לאיזה נקודת סיום מסכת בזמן מסוים, משא"כ בתכנית העולמית שיותר קשה ללמוד בהספק אחר כי כל יציאה מהמסגרת מובילה להפסיק ללמוד בלימוד זה.

מעלה נוספת שכאשר יש לו זמן פנוי הוא יכול להמשיך להספיק עוד כמה דפים ולרוץ את השלמת הש"ס משא"כ במהלך של לימוד העולמי שלא שייך "להריץ קדימה".

החסרון

החסרון במהלך הזה הוא שכיון שאינו מחויב למסגרת מסוימת הוא יכול

והמציאות מוכיחה שלאברך כולל עוד יותר קשה לעמוד בקצב של הדף היומי, כי יש טרדות כאן ושם, והוא מחסיר יום או יומיים וממילא חסרים לו דפים וברגע שהוא איבד את הקצב הוא כמה ימים הוא כבר ללא סיכוי להמשיך להיות בקצב דף היומי העולמי, ולא חסרים אברכים שהתחילו יותר מכמה פעמים את לימוד דף היומי והתייאשו.

התכנית החדשה

ולכן צריך להתאים את הרעיון לאברך כולל בן זמנינו, וזה שהדגש יהיה לא על סדר מסוים של דף לכולם, אלא הדגש הוא ללמוד דף אחד לכל יום, לפי סדר שכל אחד רוצה, בדגש על כך שכאשר ילמד כך כל יום אחר כשבע שנים יסיים את כל הש"ס.

המעלות בתכנית החדשה

המעלה בזה הוא ראשית שכאשר יש איזה טרדה ויום אחד לא מסתדר ללמוד את הדף היומי הוא לא מחסיר בגלל זה את כל המהלך, אלא הוא ממשיך בדיוק מהדף שחסר לו, ואם יומיים חסר לו הוא ג"כ לא מפסיד את כל המהלך ואפילו אם חודש שלם הוא שכח או הוטרד באיזה ענין תמיד הוא יכול לחזור למהלך הזה מקום שפסק.

במהלך הזה הוא יכול גם להשלים דפים, לדוגמא הוא יודע שהוא יוצא לנופש ושם לא יהיה לו ישוב הדעת ללמוד הוא יכול ללמוד כמה דפים הן מראש והן בהשלמה אח"כ אבל הוא ללא מד לחץ של הסדר העולמי, אלא לפי הכח שיש לו להשלים, אם יש לו כח להשלים רק חלק, הוא

רבעי דף שתוך כעשר שנים הוא מסיים את הש"ס.

והדבר הזה שהוא יודע שיש לו תכנית לסיים את הש"ס זהו מחייב ודחף חזק מאד.

והמציאות מוכיחה שהרבה יותר קל לשמור על לימוד דף ליום ללא סדר מסוים מאשר ללמוד בדיוק לפי סדר הדף היומי העולמי, ולכן כדאי לכל אברך ובן תורה לקבוע לו סדר לימוד של דף ליום.

לאבד ימים רבים שלא בדיוק יהיה לו חשק ללמוד את הדף היומי.

חייבים תוכנית מסודרת ללימוד הש"ס

ולכן המהלך הזה צריך להעשות מתוך תכנית מסוגרת של תענית לסיום הש"ס, כל אחד צריך לתכנן לעצמו איך הוא לומד את כל הש"ס בתוך כמה שנים, בין אם זה בדף ליום שבכך הוא גומר תוך שבע שנים ומחצה, ובין אם זה שלושת

לע"ב

אברהם בן מזל זצ"ל

שמעון בן דבורה זצ"ל